

JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

4

XXXI. évfolyam
negyedik szám
1987. december





Asszony a parkban
1984. acryl, farost
(80x100 cm)



Tabán este (olaj, vászon)
1987. (80x150 cm)

TARTALOM

- 3 Áprily Lajos versei
4 Egy élet — Helytállásban — Áprily Lajos emlékezete
6 Molnár M. Eszter versei
7 Donkó László versei
8 Egy töltőtoll csillogó aranyhegye — Palágyi Béla tárcája

VALÓ VILÁG

- 11 Felelősségi rendszer a társadalom politikai intézményeiben — Dr. Keresztes Eszter tanulmánya
19 Egy kísérlet rövid vázlata — Dr. Páldi János és Botka Lajosné tanulmánya

FÓRUM

- 26 A megnőtt város avagy, milyenek épül Szolnok? — Pálréti Ágoston interjúja
32 Értelmiség és kultúra — Dr. Kerékgyártó István írása

MŰVÉSZET

- 34 Serge Delaveau a Tisza partján — Tiszai Lajos írása

TÉKA

- 42 Fehérlő házak fiai — Büki Attila írása
43 Szélfúttá szavak — Zsirai László írása
45 Levéltári kiadvány okos együttműködéssel — Vágner János írása



Asszonyok a kútnál (olaj, vászon) 1984. 1,5x2 m

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok Megyei Tanács V. B. művelődési osztályának folyóirata.

Felelős szerkesztő: Dr. László Gyula

Kiadja: A Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat 5001 Szolnok, Pf. 105. Telefon: 17-850

Felelős kiadó: Nánai Tibor

Szolnoki Nyomda Vállalat 5000 Szolnok, Vörös Csillag u. 28. Telefon: 17-130

Felelős vezető: Gombkötő Béla

Szolnok, 1987. december — 4022

Terjesztő szerv: a Magyar Posta.

ISSN szám: 0448-9144

Szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, I. sz. Irodaház. Telefon: 17-850

Szerkesztőbizottság: Berényi Ferenc, dr. László Gyula (felelős szerkesztő), Nánási Mihály,

Tálas László, Valkó Mihály (elnök), dr. Zádor Béla,

Terjeszti: A Magyar Posta. Előfizethető: bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodájánál (KHI) Budapest, V. József nádor tér 1. 1900., közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: 1 évre 48 Ft, félévre 24 Ft, egyes szám: 12 Ft.

Megjelenik: évente négyszer.

XXXIII. évfolyam, 4. szám, 1987. december

ÁPRILY LAJOS:

Túl ötven erdőn

*Fogy az ösvény, fogy a napfény,
bideg árnyék hull a begyre.
Áll mögöttem ötven erdő,
ötven évem rengetegje.
Torkomig ver csorba szívem,
tűz a talpam, seb a térdem.
Annyi rémtől megfutottam,
míg a ritkulásig értem.*

*Seb a szívem, seb az arcom,
vadtvistól vér az ingem.
Aki erdő-járni küldött,
az ha megismerne engem.
Sűrűsége átjutottam,
avarának vért is adtam,
ami bennem fiatal volt,
rohanásban elhullattam.
Szívem szárnya, szemem fénye,
kurjantásos fiú-kedvem,
férfi-sorsom mély zenéje
elvészett a rengetegben.*

*Csudaváró esti lázban
fekszem itt a ritkulásban
meglazulva, szerteesve,
s nincsen, aki megkeresne.
Járna értem, mint a hangya,
mint a Lemminkejnen anyja:
addig járna, felkutatna,
kicsi méhvel irt hozatna,
varázsszókkal összerakna,
úgy siratna, úgy szeretne...*

*Fekszem itt a szürkületben,
túl a rétnék nagy a csendje.
S zúg mögöttem ötven erdő,
ötven évem rengetegje.*

A somvirágos oldal

*Elment a gond a hóval,
felbőn is fény nevet.
A somvirágos oldal
arannyal integet.*

*Ha utas jön bajóval,
a begyre feltekint:
– Ni, somvirágos oldal...
És issza azt a szint.*

*Itt ősz szó járta s ó dal,
a Zách-lány is dalolt,
a somvirágos oldal
sütkérezője volt.*

*A somvirágos oldal
lejtőjén túl, alul,
kő- és keresztfa-sorral
kis temető lapul.*

*Beszélgess ott a holttal,
tavasszal érzi még:
– A somvirágos oldal,
az volt gyönyörűség.*

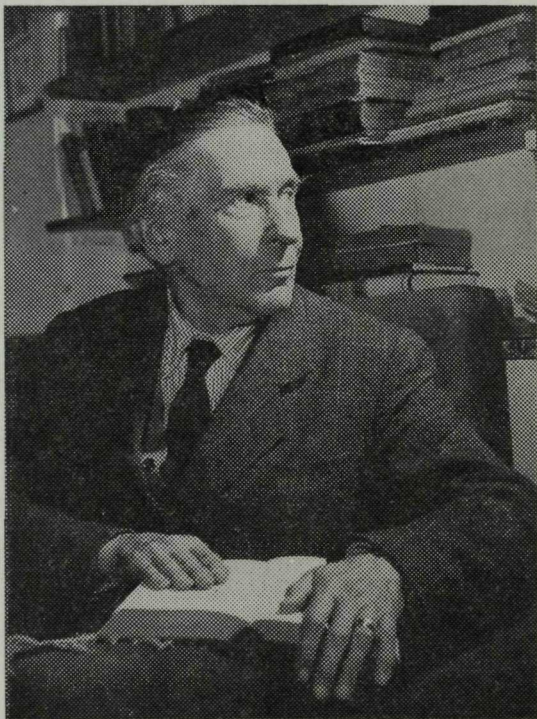
*Szelid, egyszerű szóval
kérem: míg élbetünk,
szép somvirágos oldal,
adj jó tavaszt nekünk.*

Egy élet - helytállásban

Áprily Lajos emlékezete

Az évfordulók ünnepi fényeiből alighanem kevesebb jut Áprily Lajosnak, ami nem is csoda, hiszen egész életében csendes, szerény, visszahúzódó ember volt, szívesebben járta és figyelte a természetet, húzódott meg családjá körében, mint ott, ahol sok ember volt. A történelem fordulatai mégis úgy hozták, hogy e békességet és nyugalmat kedvelő ember, a szelíd érzések költője, küldetését vállalt és teljesített: az első világháború után szétszórt, válságba került erdélyi magyar irodalomnak lett egyik vezéregyénisége, s átérezve e feladatának súlyát, jelentőségét, elkötelezett komolysággal, küldetésstudattal teljesítette.

Száz esztendeje született Brassóban. Ifjúságát Parajdon töltötte. Itt, a „títokzatos temetőkert” mellett alakult ki benne a természettel való szoros kapcsolata, s a hétköznapi, egyszerű mesteremberek iránt érzett rokonszenve. Hamar megmutatkozott költői tehetsége: édesanyja gyakran mondott meséket, énekelt népdalokat, s kezébe került egy Petőfi-kötet is, mely életre szóló indítást adott. Már felsős gimnazista volt Kolozsvárt, amikor családját súlyos anyagi megrázkódás érte, s a fiatalembernek ki kellett vennie részét a kenyérkeresés munkájából is. A bölcsészkaron idegennek érezte magát, annál szívesebben olvasta a vele rokonlelkű Turgenyevet, és mohón szívta be Reviczky Gyula költészetének „édes mérgét”, az újabbak közül pedig Adyért lelkesedett. Élete úgy alakult, hogy követhette Ady útját: 1909-ben Párizsba ment, de hamarosan rádöbbsent, hogy igazán jól csak otthon érzi magát, Erdélyben. A nagyenyedi kollégium tanári állását pályázta meg, s tizenhét esztendeig „a dúshagyományú... kisváros” volt az otthona, itt nősült, s itt szervezte tanítványaiból azt a kis kört, melynek tagjai a *Nyugat* és a *Huszádik Század* modern szellemiségén nevelkedtek. Az első világháború alapjában dúlta fel életének idilli kereteit, szomorú



reménytelenség kerítette hatalmába, úgy érezte, összeomlottak tervei. Ekkor kezdett — előbb Áprily Lajos álnéven; családi neve ugyanis Jékely volt — verseket írni az *Új Erdély* című lapban. Később érő lírikus volt, költészetének kibomlásában része volt az erdélyi magyar irodalom új szereptudatának is. Hangjának elmélyültségére, verseinek finom szövésére hamar felfigyeltek, első kötetét lelkesen köszöntötték, s ő is érezte, szükség van lírájára. Részben ezért fogadta el a nagy szervező, Kuncz Aladár meghívását, és a kolozsvári *Ellenzék* tárcairovatának szerkesztője lett. Nagyenyeden tanított továbbra is, de hetenként egyszer Kolozsvárra utazott szerkesztői feladatát ellátni. Rengeteg munkája volt, alig maradt ideje versírásra, „Dalaim zsendülő csíráit — Magamba fojtva hordozom” — írta némi fájdalommal. Tudta azonban, hogy a megújuló erdélyi magyar szellemnek szüksége van ízlésére, tapasztalatára. Amikor 1928-ban megindult az *Erdélyi Helikon*, elvállalta szerkesztését. Ám alkatához aligha illet az ilyen jellegű munka, menekülni akart, szerényen visszahúzódni. Ezért 1929-ben elhagyta Erdélyt. 1934-ig Budapesten, a Lónyai utcában tanított, ám 1930-tól már újra szerkesztenie kellett, ezúttal a két világháború közötti korszak tekintélyes, színvonalas folyóiratát, a *Protestáns Szemlét*. „... a végzet les rám” — írta némi öniróniával, s mintha e végzet újabb próbának akarta volna alávetni: 1943-ban a nagytekintélyű Baár-Madas Leánynevelő Intézet igazgatói teendőivel bízták meg. Versek írására megint alig maradt ideje, az intézményt viszont felvirágoztatta. Vezetésében hasznosította azokat a tapasztalatait is, melyeket féléves észak- és nyugat-európai tanulmányútja során gyűjtött.

Az ihlet leginkább a Visegrád-környéki erdőkben köszöntött rá, egyre több idejét töltötte itt, végül telket vásárolt Szentgyörgypusztán, és házat épített rá, hogy távol a világ zajától végre nyugalomra, harmonikus, az alkotást elősegítő körülményekre leljen. 1942-ben visszalátogatott Erdélybe, majd hazatérte után nem volt hajlandó a tanügyi hatóságok megkülönböztető intézkedéseit végrehajtani, inkább megvált igazgatói állásától. Most egyetlen vigasza maradt:

Jön új világ, hatalmasabb a kornál,
mely börtönében elvéreztetett.
Rengéssel és viharral újraformál
patakot, kertet, rétet, völgyeket.

Ez az új kor azonban nem becsülte meg a költőt: 1948 után hallgatnia kellett, s műfordítóként térhetett csak vissza az irodalomba. 1952-ben megbízták az *Anyegin* újrafordításával. Tolmácsolása igazi esemény volt, a magyar műfordítástörténet jelentős állomása; sikerének jóvoltából saját kötetét is összeállíthatta *Ábel füstje* címmel. A kötet hetvenedik születésnapjára jelent meg, és kedvező fogadtatásán felbuzdulva újult energiával folytatta irodalmi tevékenységét. Ekkor születtek remek Turgenyev-fordításai, Lermontov-tolmácsolása, ekkor adta ki műfordításainak válogatott gyűjteményét *Aranyszarvas* címmel, s *Jelentés a völgyből* címmel verseskönyvét. Szívósan őrizte azokat a hagyományokat, melyeket az erdélyi magyar líra teremtett: erkölcsi igényessége, csendes, szelíd természetszeretete és humánuma melegítette át öregkori költészetét.

1967. augusztus 6-án hunyt el. Egész életét az alázat és a szolgálat jellemezte, példája is, költészete is maradandó.

RÓNAY LÁSZLÓ

MOLNÁR M. ESZTER:

Fohász a Viharsarokért

Tüzet szór a lovak patája
előnt a vágy visszajárok a síkság ölébe,
a napraforgó aranyat szór hajamba,
rögökön ringatom magam,
keresem indulásom perceit,
hogy új erőt gyűjtsek messzi földre, sokat
de a zokogó szél most ájultra veri arcomat,
s mint kinek útja átkozott,
kitép kezemből búzavirágot, szarkalábat,
pipacsot.

Selyem kék szalagokat lenget Kelet felé,
a madárijesztőket mind felrúgja,
s mint babonás világ, birt ad a táj
iszonyú sötétet:
most a föld minden fekete magja háború
s minden fekete magja ellen háború
gyertyavilágnál, apró házakban – konok a szó
ítélet – tabán utolsó ítélet!

Elég Uram, elég az átkod!

Lásd, menekülés közben leborulok
falum kialudt tüzeit újra gyűjtöm
hogy elálljam a város felé vezető utakat
akácgyökéreként az Alföldön maradok
pici agacsinvirágokba fogom múltamat
kiásom a földből rejtett kincseid
el p a z a r o l o m önmagam
a kéklő sarat színarany tálba rakom
ítéleted előtt Uram, fejet hajtok
Viharsarok, Hazám!
Ameddig élek, ne fogjon rajtad ítélet!

Elrejtve

Lelkem lelkedbe rejtve
betűknek apró fintoriban
enyém
s Antaioszként enyém a föld is
halálom magja nemzetemé
mert úgy fonódott össze
szívem és szíved
mint politika és költészet
hogy égi madarak kigyó ívében
kiolvassák nevem és neved

Felemás kikeletli strófák

*A szikkadt bozót gyufára vágyik,
tavaszi tülltollra fácánkakas,
pletykás szellő májusról dumál itt,
s az égből decemberi hó havaz. . .*

*Folyómély olivazöld, mint nyáron,
felszíne téli jégtorlaszt emel,
csipkézlik a legelső uszálynyom
délibábjá fenn a tükrösegen. . .*

*Minden olyan kikeletli máris,
barkát borzol a buzgó fűzfagally,
bóval teli még a kiskanális,
vermel mélyén a nyár, mint gardaraj.*

*Ladikját kencézi bitumennel
rozsdás agyagparton a vénhalász,
feje fölött – ne így, ne úgy kenjen! –
egy tapasztalt őszapó magyaráz. . .*

*A hidon piros tehervonat jár,
havas ponyvák alatt tavaszt cipel,
zöldre vált az égen egy csillag már,
ponyvák alá les, int a bakter-szél,
s hogy nyár lesz, egyedül ő hiszi el!*

*A kútgém szélütötte,
bánán leng a szélben,
Ól bújjik sűrű ködben,
összedőlne régen,
szentlélek az, mi tartja,
nem sir malac benne,
vályú, moslékvar rajta,
abból mi is enne. . .
Pernyét nem szórtak régen
udvaron át útnak,
tört kórókerítésen
köténykéék, fakultak.
Beliül a néne is vén,
ül a grádics árnyán,
nem játszik szeme színén
már tündérszivárvány.
Kezét ölébe ejtve
imakönyvön babrál,
imádkozni sincs kedve,
nyolcvankörül van már.
Ül. Hátán nő a púpja.
Vállát meg lenyomja
örök terbe: a múltja,
– s gyöngébb lesz naponta.
Kaput se nyit rá senki,
egy vendéget vár csak,
szavát tőle nem rejti:
köszön a halálnak!*

1987. 80x100 cm
Tabán reggel
(olaj, farost)



Egy töltőtoll csillogó aranyhegye

Kinézek az irodám ablakán és megnyugvással látom, hogy ma is a szemközti házak lapos tetejével ülök még egysíkban. Napi élmény a kémények, vaslétrák kapaszkodóinak, téveantennák magasba meredő lándzsáinak, ismeretlen rendeltetésű szellőzők nyílásainak látványa. És különös módon csak mostanában vettem észre, hogy e technikai környezetben egy fenyőfa is megpróbál helyet szorítani magának; ott erőlködik hátrább, túlelve ágainak kereszttjeit szinte lázadóan nyújtja a magasba: élni akar, mert bármilyen furcsa, de így érzem, mondanivalója van. Hogy felfedeztem, immár reggelente megkeresem tekintetemmel a fenyőfát. A tetők holdbéli sivárságában, a toronyházak sűrű sziluettjének közepén az élet zöldje. És hány, de hány évszázada már a szeretet szimbóluma is.

Emlékezetemben a karácsonyt keresem. Azt a szentestét, amelyet gyermekkorunkból hoztunk magunkkal. A kemény, kopogó téli estét, amikor foga van a hidegnek, de nem harap gonoszul és alattomosan, mert ezen az estén az időjárás is leteszi a fegyvert. Ilyenkor nem fúj a szél, nem hordja a havat, a csillagok reszketve pislákolnak, az ablakok alatt pedig fiúk kántálnak, dióért, szelet süteményért, olykor pénzért, korty italért. Nincs az a megrögzött italozó, aki ilyenkor ne otthon, a négyfal között tiblábolna, lépten-nyomon felfedezve a titkolódzó, ajándékot dugdosó családtagjai körében saját hiábavalóságát.

Azt a karácsonyt keresem, amikor a fenyőfa illatában pillanatra megrészegülünk saját nagyszerűségünkötől és az imbolygó gyertyafényben letompulnak az élet érdes felületei — azt a karácsonyestét idézném, amelyik így önmagában nem is létezik, de életünk valamennyi szentestélyéből azért összerakható.

Nos, számomra ezért az emlékezetes ünnepért éppen 40 esztendő kellett visszautaznom az időben. A sárospataki diákság szívdobogtató eseménye mindig valamely jeles ünnephez kötődött. Karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor a teológus urak, felsős gimnazista diák urak legatúsként járták a kálvinista falvakat, és a prédikálásukért jeles summa ütötte a markukat. Az apróbb pecur nép a mendikási „státuszért” ácsingózott — nem hiába, mert szerencsére több volt a diákot váró falu, mint a jelentkező. Ünnep előtt hát, az iskola dísztermébe vonultunk fel szívdobogva, aztán izgatottan vártuk a kikiáltót, aki felolvasott egy-két falunevet, majd a magasba emelkedő kezek közül a senior kiválasztotta a számára legszimpatikusabbat. Hát persze, hogy a jómódú községekért diákvezérek tülekedtek. Mi, a diáktársadalom legfiatalabbjai akkor ágaskodhattunk, ha senki nem jelentkezett immár a felkínált helyekért. Így jutottam én a Hernád-völgy öt falujának „mandátumához”.

Csendes, havas reggelen tett fel anyám az autóbuszra és miután elmagyarázta melyik községnél szálljak le, alig tízévesen nekivágtam addigi életem legnagyobb kalandjának. A leszállónál derült ki, hogy onnan bizony nem kevesebb, mint 13 kilométert kell gyalogolni, nem is akárhogyan, de erdőn át. Az alkalomhoz mindenképpen illő félcipőmben lélekszakadva gázoltam a térdig érő havon át a falu irányába. A házakban bizony lámpa pislákol mire beértem,

de innen aztán továbbmenni nem volt bátorságom, pedig a tervek szerint egy faluval odébb kellett volna kezdeni a „szolgálatot”. Bekopogtam a legszélső házba, ahol Kádárék — csodálatos módon keresztszüleim távoli rokonai — amolyan karácsonyi küldöttként, az ünnephez járó tartozékként fogadtak. Cipőm a sparhelt alatt szikkadt reggelig, így virradatkor szárazlábbal gázolhattam tovább a vándor diák. A szomszéd faluban aztán kísérőt jelöltek ki számomra — velem korú, kucsmás srácot — aki megmutatta a református házakat, ahol én előbb elfogultam, később egyre rutinosabban daráltam le a nyúl-farknyi versikét, amiért jobb helyeken forint, — szegényebb családoknál fillér ütötte a markomat.

Az egyik nádtetős portán tompa csönd fogadott; amolyan sötét, komor, nyomasztó csönd. A pitvarból az első ház felé indultam volna, de ott fekete-kendős asszonyok kompániája ült, az asztal fölött összehajolva. Sokkal csendesebbnek tűnt a hátsó ház, oda nyitottam hát be, gondolván, a szemmel láthatóan szundikáló öregasszony méltányosabb lesz a produkciómmal szemben. Kétszer is eldaráltam a verset, de az elismerés leghalványabb jelét sem láttam a hallgatón. Végül az asztaltársaságból jött ki valaki: tőle tudtam meg, hogy szegény anyóka halott lévén immár örökre érzéketlen lesz verselésem iránt.

A faluszéli házak egyikében magányos öreglegény fújta a paraszat a masinába, de a gyújtós csak nem akart lángra lobbanni, miközben a kémény kürtőjén olyan ügybuzgalommal gomolygozott elő a füst, hogy a jó ember karácsony tisztességére bizony a szenteket vette sorba kinkeserves műveletéhez.

— Ugyan hagyjon már jó fiú, az utolsó szál gyufámat lobbantottam el, vasam sincs új paklót venni. Nem bánnam, ha adna egy forintot, a pénzt, meg a szavalatát írják az egyházadóhoz. . .

Az este itt sem akárhogy köszöntött rám. A falu papja kerek pereg közölte, hogy nem fűtik a vendégszobát, értsem hát alatta, hogy kívül tágasabb. Nem kis szerencsémre az iskolában a helyi színjátszók adtak elő betlehemi játékot, így a zsúfolt teremben kellemes jászolmeleg fogadott, dohánybűzzel, verejtékszaggal és a petróleumlámpa semmivel össze nem téveszthető aromájával. Ha pap nincs a faluban — a tanító az úr. Kerestem hát a tanító urat; fiatal, piros orrú, kifőtt arcú férfi fogadott bizalmába és hívott meg fűtetlen szobájába, ahol egy törött gerincű diványon töltöttük az éjszakát: házigazdám kisüstivel alaposan befűtve, jómagam viszont a lehúzott takaró után kaparászva, vacogva.

A következő faluban aztán a vendégszeretet testmeleg puha fészkébe potygyantam. A tisztelendő úr szép arcú, selymes hajú, puha bőrű, idősödő lánya anyáskodva kapott az ölébe.

— Hogy össze van fagyva a kis diák! — Sikoltott fel együttérzően porcelán-dermedt füleim láttán és menten masszírozni kezdte elgémberedett tagjaimat. A szülők némi rosszállással szedtek ki a kezei közül: — Talán mégsem olyan kisgyerek már a diák úr. . . Piroskám főzz neki jó hársfateát és kimelegszik, meglátod attól is. Alighanem korán érő típus lehettem, mert a különbséget már akkor le tudtam volna zongorázni, amúgy hallás után.

A misszióm végeztével a forintok, csörgő fillérek jölesően duzzasztották a zsebemet, ám újabb faluba kellett átkutyagolnom, de én már akkor az átélt élmények hatására sárkányokkal, szellemekkel, boszorkányokkal népesítettem be a hóba burkolódzó hallgatag tájat. Kísérőket szerződtettem hát, két-két forintért két markos legényke vállalkozott arra, hogy útitársamul szegődik. Félúton azonban sugdolózni kezdtek és a nadrágzsebben csengő-bongó kincsem inspirálta őket arra, hogy béremelést kérjenek.

— No, hát a falu már nem lenne messze, de el kell még haladni egy malom előtt, ahol két óriási fehér kutya örködik. Bizony, mi két pengőért nem viszük vásárra a bőrünket.

Mit mondjak fizettem, mint egy katonatiszt. Aztán fizettem még két ízben, amíg megérkeztünk.

De azért maradt még annyi, hogy Patakon Karcsinál megvehettem a szivattyús, aranyhegyű Pelikán tollat. Nekem negyven évvel ezelőtt ez került a karácsonyfám alá.

PALÁGYI BÉLA

Tabáni sárga ház (57) olaj, vászon (60x80 cm) 1984.



Felelősségi rendszer a társadalom politikai intézményeiben

„...egy meghatározott személy teljes egészében felel egy meghatározott munka irányításáért.”

(Lenin ÖM. 52. k. 25. o.)

Napjainkban egyre határozottabban merül fel a felelősségvállalás jelentősége, mivel a társadalom képtelen megnyugtatóan haladni felelősen tevékenykedő emberek nélkül. Ez a sajátossága az ember szabadságával van összefüggésben, aki egyre nagyobb mértékben képes lehetőségeivel élni, de egyre inkább módjában is áll ezekkel visszaélni.¹ A felelősségnek története van. Az ősközösségben a „hordaember hagyományos viselkedésmechanizmusa az egyszerű hagyományátvitel”, amely „rendkívül leszűkíti a variációs lehetőségeket, szabadságot, alternatívát, tehát a választást”. A társadalom fejlődésével új értékorientációjú magatartásrendszerek alakulnak ki. „Megjelennek a normarendszerek, melyek előírásokat tartalmaznak és amelyek teljesítésre várnak.” Ez az „értékorientációs” magatartás átmenetet képez a harmadik formába, amely az egyén számára már programot ír elő, célokat fogalmaz meg, és megvalósításához alternatíván választható eszközöket ad. Ezzel kialakul a civilizáció felelősségi rendszere, amely az egyént a maga totalitásában értékeli, figyelembevéve objektív meghatározottságát: makro-mikro csoporthoz tartozását, befolyásoltságát, alternatíváit, továbbá belső viszonyait: szándékát, céljait, egyéniségét, törekvéseit.

A felelősség ezen a szinten individualizálódik. Ez nem jelenti, hogy most már a csoport nem tartozik felelősséggel, de a csoport minőségileg más, mint a részei, így minőségileg más a felelőssége is. „A csoportnak (osztály, állam, nemzet, vagy nemzetközösség. .) is „felelnie” kell arra a kérdésre, hogy az adott alternatívák közül, miért ezt és nem a másikat választotta! A felelősség az alternatívák közötti választásért való helytállás.”²

Ebből következik, hogy felelősségről, csak akkor lehet szó, ha objektív és szubjektív alapjai kialakultak: csak az felelhet tetteiért, akinek választási lehetőségei vannak, azokat felismeri, és a várható következmények előrelátásával rendelkezik. Ugyanakkor kötelessége az alternatívák keresése, mérlegelése, a következmények számbavétele. John S. Millnek igaza van, hogy a modern társadalom emberének kötelessége felelősséget vállalni a maga és embertársai szabadságáért, fel kell lépnie mindenféle paternalizmus és voluntarizmus ellen. Mill a kötelezettségvállalásnak és felelősségnek azt a mindig konkrét viszonyokban megmutató morálját részesíti előnyben, amely az egyéni szabadság ki-

művelését és működtetését tekinti biztosítéknak a mások szabadságának biztosítására.³

Amikor az egyén cselekszik kiderül „a mások sorsával való összefonódottsága” ez teszi valósággá és egyben tudatos élménnyé is a felelősségben adott elkötelezettségét.⁴ Hangsúlyoznunk kell az egyén és a közösség felelősségi viszonyában a kölcsönösséget: nemcsak az egyén felelős a közösségért, hanem a közösség is tagjai fejlődéséért, boldogulásáért.

A valóságban tehát egyéni és csoportfelelősség rendkívül bonyolult kölcsönhatásban van egymással. A csoportfelelősség nem csökkentheti az egyén felelősségét, a csoportban elkövetett bűnök esetében is megvizsgálandó az egyének tette, és felelősségük nem csökken, nem degradálódik. Ugyanakkor nem is kell vállalniuk olyan tettért a felelősséget, amiről nem tehetnek.

Szükséges a csoportfelelősség és a kollektív felelősség fogalmának is a szétválasztása. Különbségük a csoport és a közösség különbségéből adódik. Megkülönböztető jegyeik kidolgozatlansága miatt a két felelősségforma meghatározása is nehézségbe ütközik. Heller Ágnes szerint a csoport a legalacsonyabb társadalmi integrációs forma, amely heterogenitása következtében az emberek készségét, képességét a többi csoporttól (amelyeknek az egyed egyidejűleg tagja) függetlenül veszi igénybe. A csoportban az egyed „rész ember”, mert nem képes összes, vagy legalább főbb emberi lehetőségeit kibontakoztatni. A csoporthoz tartozás jellegzetessége a véletlenszerűség, de ha az individualitás és az adott csoport „szerves, lényegi és állandó” korrelációba kerülnek egymással”, akkor már *közösségről* beszélünk, amelyhez az egyén szükségképpen tartozik. A közösséghez tartozás szabadon választott, benne az egyed, mint „egész ember” vesz részt. Ha a közösség viszonylag homogén értékrendjét megsérti, akkor a közösséget sérti meg.⁵

A felelősség szempontjából rendkívül lényeges, hogy az ember a közösség tagjává mindig választással válik, ezért *a kollektív felelősség egy közösség felelősségének lebontása a részeire. A csoportfelelősség az adott csoportnak, mint egésznek a helytállása a választott alternatíváért.*

A kettő összekeveredésének lehetősége alapot ad a felelősség áthárítására, a felelősség alóli kibúváásra. Ennek objektív alapját teremti meg a hatalom fokozottabb centralizációja, amely az embereket megfosztja egyéni törekvéseitől, az egyéni döntéstől, és így elvesz a felelősségvállalás képessége. Maria Ossowska szerint: „a mai zsarnoki rendszerek jellemző vonása a kollektív felelősség visszaállítása. A kollektív felelősséget valaha azért alkalmazták, mert hittek a bűnözők fertőző hatásában... visszaállítása a mai társadalmakban egyszerűen eredményes praxeológiai fogásnak minősül, amellyel mindenki rémületben tartható”.⁶

Ennek a véleménynek cáfolatát Lenin számos munkájában megtalálhatjuk a kollektív vezetésről vallott nézeteiben. A leghatározottabban küzdött az ellen, hogy a kollektív testületi döntéseket bárki is a felelősség alóli mentesülésre használja fel. Rámutatott: a felelősséget pontosan és személyre szólóan kell meghatározni, és ehhez szükséges precízen, konkrétan körülhatárolni a kollek-

tíva tagjainak hatáskörét. Megkövetelte a kollektív részvételt a döntések előkészítésében és meghozatalában, de úgy, hogy a végrehajtásért személy szerint feleljenek.⁷

Stabil, jól működő közösségekben nem lehet a kollektív felelősséget a felelőtlenség fedezésére felhasználni. A kötelességérzet és a felelősségérzet azonban csökken ott, ahol a közösségi vonások bizonytalanok, ahol nem tudják a tagok helyzetét pontosan meghatározni, s így az egyén nem tud azonosulni a kollektíva céljaival, nem ismeri fel az egyéni és a közös érdekek közötti összefüggéseket. Nem alakulhat ki felelősség ott, ahol nem bíznak az egyénre megfelelő lehetőségeket, ha nincsen beleszólása sem a közösség, sem a saját sorsa alakulásába.

* * *

Amikor a fenti alapelvek figyelembevételével mellett társadalmunk politikai intézményeiben a felelősség helyzetét vizsgáljuk, szemügyre kell vennünk a szocialista átalakulás okozta változásokat, amelyekben erkölcsi viszonyaink gyökereznek. A szocialista forradalom sajátosságaként társadalmi berendezkedésünk elsődlegesen politikai akaratként alakult ki. Az állami szervező-elosztó és büntető funkciók kézben tartásával a politikai hatalom megkezdte a gazdasági-társadalmi szerkezet tudatos átalakítását és a polgári társadalom felszámolását. A tőkés magántulajdon megszüntetésével együtt feltételezték, hogy az osztálytársadalmi érdek az állam közreműködésével automatikusan érvényesül, a helyesen felismert osztálytársadalmi érdeknek alá kell rendelni a csoport- és egyéni érdeket. Ez az ideológia figyelmen kívül hagyta, hogy a szocializmus körülményei között is fennmarad — bár a feudális viszonyok túlélése miatt csökevényesen — a civil társadalom, „a citoyent nem lehet kiiktatni, a magánember saját céljait, érdekeit nem lehet a politikai hatalomnak közvetlenül alárendelni.”⁸

A szocializmus építésének gyakorlatából kitűnt, hosszútávon feltétlenül számolni kell azzal, hogy az állampolgárok saját célokkal, érdekekkel rendelkeznek, és a külső hatalmat csak akkor fogadják el, ha érdekirányultságaikkal tendenciaszerűen egybevágnak. Napjainkban jól láthatjuk, hogy egyre erőteljesebbé válik a politika szembesítése saját értekeivel, a társadalom szolgálatával, a demokratikus politikálással, az egyenlőség eszméjével, a társadalmi igazságossággal, stb.⁹

Ez a helyzet új módon veti fel a felelősségvállalás és felelősségrevonás kérdéseit is. Míg a túlzott centralizáció körülményei között a társadalom teljesítményért a politikai vezetést felelt, és a társadalom kívül rekedt saját ügyeinek felelős intézésén, ma már elodázhatatlan feladat olyan közvetítések kiépítése, amelyek világosabbá teszik a felelősség megosztását a társadalom különböző intézményei között. Az ehhez vezető út mindenekelőtt, alkalmassá tételük az érdek és véleménytagoltság befogadására és integrálására.

A mi viszonyaink között — döntésközponttá válása következtében — a párt vált az érdekorientáció legmagasabb és egyben leginkább felelős fórumává. Egyre többet hallunk a párt tagjainak felelősségéről beszélni: „a párt választott testületeinek és szervezeteinek minden szinten osztozniuk kell a pártra

*háru*l politikai felelősségben az ország sorsáért, jövőnk alakításáért... sehol és senkitől nem kívánunk lehetetlent, csupán annyit (ami persze nem kevés), hogy minden munkahelyi szervezet, minden gazdasági egység — élén a párt-szervezetrel, a párttagokkal és az egyszemélyi felelősséggel tartozó vezetővel — *saját lehetőségei szerint teljesítse a tőle telhető maximumot*” — írja Krasznai Lajos.¹⁰

Ehhez hasonló tartalmú megfogalmazások egyre gyakrabban hallhatók a pártélet különböző fórumain is, de felelős cselekedetek nem úgy születnek, hogy emberek egyszer csak elhatározzák: mostantól kezdve mindent számon kérnek egymástól és önmaguktól. Érzik és tudják ezt a párt tisztségviselői is, ezért fogalmaz így Fejti György: „Egy kormányzó pártnak... nemcsak az a kötelessége, hogy nyíltan felvesse a problémákat, hanem mindenekelőtt az, hogy ezekre *reális válaszokat* adjon. Ez utóbbi ma egyáltalán nem erősségünk. Inkább a felelősségáthárítás, a taktikázás, a kivárás kezd gyakorlattá válni. Ezen az állapoton sürgősen változtatnunk kell, és ezt a párton belül kell elkezdenünk.”¹¹

„Ehez viszont nem elég csupán a helyi ráhatás, mert a kedvező folyamatok is átmenetivé válhatnak, ha a tisztességes helyi erőfeszítéseket nem segítik megfelelően a gazdasági cselekvés egészére ható központi intézkedések... a „parancsnoki kar” minden szintjén is talpra kell állni, mert ezt a küzdelmet vezényelni kell — mégpedig összehangolt szervezettséggel és *felelősen*” — írja Krasznai Lajos.¹²

Olyan viszonyokat kell teremteni a párton belül, hogy a tennivalók nyomkövethetők legyenek, a párt tagjai számára áttekinthetővé váljanak. A felelősségvállalás alapjai minden szinten akkor alakulnak ki, ha a párt alsóbb szervei és tagjai ismerik a központi pártvezetés állásfoglalásait alapvető gazdasági, társadalmi, kulturális kérdésekben, azt a programot, amely a politika eszközeivel megszabja a végrehajtás fő tennivalóit, ha önállóságuk van a helyi feladatok meghatározásában, a legcélravezetőbb alternatíva megválasztásában, ha számolnak a helyi döntések következményeivel és ha képesek mozgósítani a feladatok végrehajtására. Ancsel Éva írja, hogy az emberek „csak valóságos, konkrét értelemmel bíró társadalmi tevékenységben nyerhetik vissza egyéni felelősségüket. Olyan tevékenységben, melynek célját közösen tűzték ki, megvalósításában egyaránt érdekeltek, ismertek előttük a megvalósítás eszközei és egyéni részvételük jelentősége is”.¹³

A helyi feladatokhoz kapcsolódó tennivalók az önállóság biztosításával kidolgozhatók az egész pártszervezetre, a kollektív vezetésre és az egyes párttagokra. A felelőssétevés csakis így jöhet számításba. Minden területen, munkahelyen az érdekegyeztetések, rangsorolások, feladatmeghatározások mögött mindig meghúzódna alternatív választási lehetőségek, amelyek eltérő következményeket vonnak maguk után. Ezek számításbavétele, az eshetőségek mérlegetése, egybevetése, szintén a felelősség kialakulásának előfeltétele. Kérdés, megvalósítható-e ez a magatartása a párt különböző szintű, és különböző formájú mozgásaiban? A pártélet mai mechanizmusában aligha és nemcsak a csoport-, kollektív és egyéni felelősség összemosódása miatt, hanem azért, mert ebben a mechanizmusban a döntésekért való felelősség utólagosan csaknem megállapíthatatlanná válik.¹⁴

Ezzel kapcsolatban érvényesnek tarthatjuk Almási Miklós — több, mint 10 éve megfogalmazott — véleményét, mely szerint a felelősség jelenségét a bürokratikus szemléletmód torzította el, amely az intézmények által követelt magatartási normákból nőtt ki. Az intézmény nem tűrheti el, hogy a beosztottak a működése logikájával ellentétesen értelmezzék feladatukat. Így „nagyon nehéz túllátni az intézmény falain: észrevenni, hogy minden egyes hivatali döntés egyszerre két megítélésnek van alávetve: egyfelől az ügymenet „házi” fegyelmenek, másfelől a döntések által érintett emberek általánosabb érdekeinek... Egy aláírás, vagy elfektetés csupán a másik aszta „felé” jelent jó, vagy rossz pontot: az ügyirat „emberi arculata” nem is érdekelheti az ügyintézőt. S ebben a közegben nyilván nem is alakulhat ki a felelősség valóságos társadalmi jelentése”.¹⁵

Ez ellen fellépni csak a demokratikus nyilvánosság és a társadalmi ellenőrizhetőség biztosításával lehet. A demokratizmus követelménye már hosszabb ideje megfogalmazódott, gyakorlati érvényesülésében azonban keveset léptünk előre. Bihari Mihály egy nagyon lényeges összefüggésre hívja fel a figyelmet: „Eddig a válasz mindig úgy hangzott, hogy az állampolgárokat kell megtanítani, felkészíteni a demokratikus intézmények helyes működtetésére. Ez igaz is, de az igazságnak ez csak az egyik fele. A másik fele úgy szól, hogy a hatalom intézményeit és szervezeteit, az azokat működtető politikusokat, igazgatási szakembereket is meg kell tanítani és ha kell, rá kell kényszeríteni a demokratikus szabályok és kötelezettségek betartására”.¹⁶

Kulcsfontosságú a párt vezető szerepének erősítése az új követelményeknek megfelelően. Ennek legfontosabb eszköze belső demokráciájának fokozottabb érvényesítése. Kettős feladat adódik: egyfelől nyitás a párt felső szervei részéről a párttagság irányába. Ez nem egyszerűen a központi pártszervek által megfogalmazott határozatok „elfogadtatását”, az abban foglaltak „helyességéről való meggyőzést” kell, hogy jelentse, hanem valóságos politizálást a különböző helyi-területi és munkahelyi pártforumokon, ahol az egyes kérdések szakmai, társadalompolitikai érdekszempontjai egyaránt megütközhetnek.¹⁷ A párt politizáljon tehát saját tagjaival minden szinten, nagyobb önállóságot adva az alapszervezetek számára, azok politikaképességét fokozva. Jogos igénye a párttagoknak, hogy nagyobb részt kérjenek a döntésekből. Másfelől nyitás a párttonkízüli tömegek irányába. A legfontosabb feladat olyan körülmények megteremtése és olyan formák működtetése, amelyek lehetővé teszik a dolgozók számára az alkotó és felelős részvételt munkájuk végzésében.

Újra vissza kell térni a lenini kérdésfeltevéshez — állapította meg Mihail Gorbacsov —, amely „a szocialista rendszer demokratizmusának maximumával foglalkozik, amikor az ember gazdának és alkotónak érzi magát. Csak a szocializmus sajátjaként jelentkező demokratikus formák következetes fejlesztésével, az öngazgatás bővítésével léphetünk előre a termelésben, a tudományos és műszaki haladás terén, az irodalomban, a kultúrában és művészetben, a társadalmi élet minden területén. Csak ez az út biztosítja a tudatos fegyelmet, csak a demokrácia útján és a demokráciának köszönhetően lehetséges maga az átalakítás.”¹⁸

A párt testületeinek, vezetőinek a helyes döntések kialakításához érzékelniük, ismerniük kell a szakmai, társadalmi konfliktusok lényegét, a bennük ki-

fejeződő alternatívákat, és ehhez be kell gyűjteniük sokféle véleményt, sőt ösztönözniük kell a véleményalakításokat is. Mivel nehezen viseljük az ellentmondó véleményeket, s egyáltalán a véleménymondás nem erős oldalunk, helyénvaló lenne eltöprengeni John S. Mill szavain: az emberi nemet raboljuk meg, ha korlátozzuk a vélemény kifejtését, akár helyes, akár helytelen. Ugyanis az igazság „élesebben és elevebben” észlelhető, ha „megütközik egy tévedéssel.” Minden véleményt „becsesnek kell tartanunk”, még akkor is, „ha tévedések homályosítják el.”¹⁹ Világos, hogy a közmegegyezés alakítása a kölcsönös megértésre tett erőfeszítést kívánja meg. Így derülnek ki a nézeteltérések és az összebékíthetetlen vélemények, amelyek elől nem lehet kitérni. Megfelelő elemzéssel tisztázhatók a vitában résztvevők szemléletének elméleti alapjai és meghatározhatók a lehetséges találkozási pontok.

Az egészséges politikai élethez elengedhetetlen a vitákat szervező és integráló képesség erősítése. Ez segíti elő, hogy a párt kiválaszthassa a legoptimálisabb megoldásokat politikája alapvonalaihoz, és erre építheti ki a pártegységet. Az egységes kiállás szerves tartozéka a felelősségtudat is. A pártszervezetek csak akkor válnak hatékony politikai közösségekké, ha tevékenységükben pozitív erkölcsi értékek is érvényesülnek, ha rendszeresen értékelnek, számonkérnek és felelősségrevonnak. Felelhet-e egyénileg a párttag a szervezet, vagy vezetőség tevékenységéért, vagy csak a saját megbízatásáért? Felelhet, és felelnie is kell, de nem a „mindenért felelünk, tehát semmiért sem” egzisztencialista, voluntarista értelmezésben. Ki ne érezné át, — amennyiben felelőstudattal rendelkező párttag — Ancsel Éva kommunista „munkásának” magasztos gondolatait: „Olvasom a Héven, hogy felemelték valaminek az árát. Megyek be a gyárba, s már várom, ki szól először. Még elszívok egy cigarettát, és körülnézek, ki fogja kezdeni. Mintha csak ott ültem volna a minisztertanács ülésén, hogy felemeljem a karom jó magasra, és megszavazzam a dolgot. De elérnek a számonkérő tekintetek máshonnan is — mindenhonnan... Mert hiszen, akik nekem vetnek a szememre mindent, azoknak tulajdonképpen igazuk van. Ha az ember egyszer azt mondta: ez az én mozgalmam, akkor felel is érte... Ez a különös a magamfajta ember sorsában, hogy örökké felelni kell, mintha valami államférfi lenne.”²¹

Az etika történetében mindmáig vitatott problémáról van itt szó: mennyiben felelős az egyén kollektív döntésekért, esetenként kollektív bűnökért? Felelősek-e néptömegek, a párttagság, stb.? Általában értelmetlen beszélni a néptömegek felelősségéről, pl. a háborúban való részvétel miatt, vagy ma, népünk felelősségéről a gazdasági intézkedések késedelmessége miatt.²² Igaza lenne Balzac újságírójának, hogy a kollektív bűnökért senki sem felelős? Ez a megjegyzés cinikus, „mert nincs, és nem is lehet olyan bűn, melyért az ember, *valamilyik* ember felelős ne lenne, hiszen történelmüket, ha adott körülmények között is, de maguk az emberek csinálják. *A kollektív bűnökért mindenekelőtt az egyéni bűnöket elkövetők a felelősek.* Mindazok a történelmi személyiségek tehát, akik helytelen történelmi és politikai tendenciákat testesítenek meg, és hajtanak végre, s ezzel mások számára olyan szituációkat teremtenek, melyekben bűnököt kell elkövetniök, valamint azok a végrehajtók, akiknél a kollektív bűnök egyéni bűnökké válnak... S felelősségre vonásuk egyéni bűneik mértéke szerint helyes és szükséges.”²³

Hogyan értelmezzük azonban az imént idézett kommunista munkás felelőségét, amely első pillantásra az abszolút felelősségről szóló elmélet mintapéldájának tűnik. Itt egy meghatározott történelmi mozgalom sajátosságáról van szó. Ezt az új felelőségállapotot egy merőben új történelmi szituáció szülte, amelyben Marx a kommunista közösségek fejlődésének feltételét minden egyes ember szabad fejlődésében látta. A forradalmi proletárok egyesülése már nem kezeli „testrészeiként” az egyéneket, hanem biztosítja közösségen belüli autonómiájukat és ezzel felelőségüket is.²⁴ Ez — ahogyan már jeleztük tanulmányunk elején — azért lehetséges, mert a párttag tudatos választás alapján vetette alá magát közössége érték- és követelményrendszerének. A kommunista mozgalom története azonban sok akadályt gördített e magasrendű értéket képviselő felelősségvállalás elé. A pártélet lenini normáinak megsértése, az antidemokratikus tendenciák előtérbe kerülése miatt a párttagok cselekvési lehetőségei nagymértékben leszűkültek, nem kapott teret az önálló véleményalkotás, a döntésekben való részvétel. Erőteljesen csorbát szenvedtek a felelősségvállalás objektív és szubjektív alapjai. Ilyen körülmények között nem fejlődhetett, sem a közösségi, sem az egyéni felelőség.

Anélkül, hogy lebecsülnénk a szocialista építőmunka eredményeit, el kell ismernünk, hogy a kommunista közösségek marxi kritériumának megvalósulása még előttünk álló feladat. A párttagok sem tudják pusztán tudati úton kitágítani felelősségtudatukat, csak konkrét társadalmi követelés és megbízás, a közéleti tevékenység folyamatában. Olyan társadalmi szituációban, amelyben módjuk van közvetlen társadalmi jellegű tettekre, de ilyen tetteket követelnek is tőlük és azokért felelőssé teszik — közvetlenül vagy közvetve. „Felelőssé tenni a párt közös elhatározásaiért csak a lenini normák következetes alkalmazásával lehet. . . A kommunistáknak vissza kell térni, illetve előre kell lépni ahhoz a magatartáshoz, amelynek fő jellemzője, hogy elsősorban *önmaguktól kérik számon a történelmet.*”²⁵ A jelenlegi helyzet sürgetően írja elő a pártélet forradalmi megújításának szükségességét, amely nem a lenini normák feladását, ellenkezőleg, azok következetes alkalmazását követeli meg. Jelenti: a pártegység, a konszenzus teremtő képesség, a párttagság politikai kultúrájának fokozódását, a párt konfliktustűrő képességének erősítését, és az azokat elhárítani tudó módszerek kialakítását. Összefüggésben van a megújulás a döntéselőkészítés hatékonyságával és a társadalmi ellenőrzés kiszélesítésével, amely lehetővé teszi a téves döntések minél gyorsabb korrekcióját. A felelősségtudat erősítésének fontos feltétele a hatáskörök pontos tisztázása a politikai intézmények között, a párt szervezetein, területein belül.

A párton belüli felelőség új értelmet nyert, *saját mozgalmunkkal*, és az elkövetkező nemzedékkel szemben merül fel, s ma még késlekedő, de — már tudjuk — nélkülözhetetlen cselekvések miatt.

DR. KERESZTES ESZTER

J E G Y Z E T E K

1. Ádám György: A felelősség felmerülése és történelmi fejlődése. Etikai tanulmányok. A filozófia időszzerű kérdései 8. sz. 1972. 6–7.
2. I. m. 38–39.
3. John S. Mill: A szabadságról. Kritérion, Bukarest, 1983. 19.
4. Almási Miklós: Esszé a felelősségről. Valóság, 1976. 10. sz. 29.
5. Heller Ágnes: A mindennapi élet. Akadémiai Kiadó, 1970. 55–67.
6. Maria Ossowska: Erkölcspszociológia. Kossuth, 1973. 70.
7. Keresztes Eszter—Papp Péter: A lenini munkastílus — szocialista vezetés mai szemmel. Debreceni Szemle, 1981. 2.
8. Szoboszlai György: Az állam helye a szocializmus rendszerében. In: A politikai intézmények fejlesztési irányai. Budapest, 1984. 74. 79. 71.
9. I. m. 80. 81.
10. Krasznai Lajos: A felelős cselekvés szükségessége. Pártélet, 1987. 1. sz. 19. 20.
11. Fejti György: A munka javításának feltételei. Pártélet, 1987. 1. sz. 11.
12. Krasznai Lajos: I. m. 22.
13. Ancsel Éva: Három tanulmány. Kossuth, 1984. 110.
14. Forgács Imre: A párt irányító tevékenységének néhány kérdése. In: A politikai intézmények fejlesztési irányai. Budapest, 1984. 56.
15. Almási Miklós: Esszé a felelősségről. Valóság. 1976. 10. 27–28. o.
16. Bihari Mihály: Reform és demokrácia. Társadalom Kutatás 1986. 2. sz. 106.
17. Forgács Imre: I. m. 50. 51.
18. M. Gorbacsov: A gyökeres fordulat elengedhetetlen. Népszabadság, 1987. január 28. sz.
19. John S. Mill: I. m. 65. 66. 115.
20. Bihari Mihály: I. m. 106.
21. Ancsel Éva: I. m. 116. 117.
22. Lásd egyén és tömeg viszonyának értelmezését Heller Ágnes: A mindennapi élet. Akadémiai Kiadó 1970. 59–61.
23. Heller Ágnes: A szándéktól a következményig. Magvető, Budapest.
24. Ancsel Éva: I. m. 119–120.
25. Ancsel Éva: I. m. 122–123.

Egy kísérlet rövid vázlatja

Politikai, társadalmi és gazdasági életünk fejlődése egyre jobban sürgeti, hogy az iskola a ma, de még inkább a jövő igényeinek megfelelő embereket bocsásson ki. Ezt az embert jellemezza: szocialista társadalmunk igénye, az új iránti fogékonyság, a permanens tanulás igénye és képessége, a kezdeményező, a kockázatvállaló képesség, a kreatív gondolkodás, a dönteni tudás és dönteni akarás.

Az iskolának ezeket az igényeket fel kell vállalnia, ha teljesíteni akarja társadalmi feladatát. Ezt az igényt felismerték a közoktatás irányítói és a pedagógusok is. Ezt jelzi az V. Nevelésügyi Kongresszus (1970.) és az MSZMP KB 1972. évi oktatáspolitikai párthatározata is.

Azóta sok fontos intézkedés történt (pl. az új tantervek bevezetése, a fakultáció rendszere a gimnáziumokban és az általános iskolákban stb.), mégis úgy látjuk, sok még a tennivaló.

Iskolánk gimnázium. Ez az iskolatípus a fakultáció bevezetésével sokat lépett előre a fejlődés útján. A fakultációban azonban sokkal több a lehetőség, mint amennyit a ma országosan bevezetett rendszer lehetővé tesz.

A hatvanas évek végén az iskolaügy, benne a gimnáziumok helyzetét látva, a saját helyzetünket elemezve azon töprengünk, hogyan kellene megújítani a gimnáziumot, elsősorban a mi gimnáziumunkat. Örömmel vettük 17 évvel ezelőtt a hírt, hogy Lukács Sándor tervei szerint a budapesti Radnóti Miklós Gimnáziumban elkezdik a fakultatív rendszerű oktatással való kísérletezést. Ezen felbátorodva, ezt a tervet tanulmányozva készítettük el a mi saját helyzetünkre vonatkoztatva kísérleti tervünket (1970). A Művelődésügyi Minisztérium engedélyével 1971 szeptemberében kezdtük el a fakultációs rendszerű kísérletet.

A kísérleti terv elkészítése előtt azonban néhány fontos elméleti problémát végig kellett gondolnunk. Ezek: 1. Mit értünk nevelőiskolán? 2. Hogyan fejlődik a személyiség? 3. Mit értünk egységességen és differenciáláson? 4. Mit értünk tehetségen? 5. Mit értünk felzárkóztatáson? 6. Hogyan értelmezzük a kötelezőséget és a választási lehetőséget? 7. Mit értünk iskolai demokrácián és szocialista tanár-diák viszonyon? 8. Milyen a „nyitott” iskola? 9. Hogyan értelmezzük a mindenoldalúságot? 10. Mit értünk a permanens nevelésen?

A kísérleti tervben a kísérlet célját így fogalmaztuk meg: „Olyan új iskola-modell kialakítása, amelyben a tanuló egyéni adottságai jobban kifejleszthetők. Az iskolai élet olyan módon való megszervezése, amelyben a tanulóknak az eddiginél több lehetősége van az önművelésre, az önnevelésre és az életre való felkészülésre.” Továbbá: „Szocialista gondolkodású, közösségi embert formál... a kivételes tehetségeknek megadja a lehetőséget arra, hogy osztályuktól vagy csoportjuktól elszakadva gyorsabb ütemben tanulhassanak... Jobban bevonja

az iskolai és közkönyvtárakat az oktató-nevelő munkába... Jobban felhasználja a televíziót, a rádiót és a modern technikai eszközöket... minél több szakembert (politikust, ügyészt stb.) von be elsősorban a nevelők továbbképzésébe, de esetenként az oktatásba is..."

Azt feltételezzük, hogy a fakultáció eredményeként a tanulók szívesebben tanulják a maguk választotta tárgyakat, s ennél fogva az eredmény is jobb lesz. A pályaválasztás reálisabb lesz. Kisebb csoportokban jobban meg lehet ismerni a tanuló személyiségét, s ez ismeret birtokában nevelését tervszerűbben lehet irányítani. Rendszerünk nagyobb lehetőséget ad az önnevelésre is.

A fenti célokat és feladatokat az alábbi tevékenységi formákkal próbáltuk megvalósítani:

1. A fakultációs rendszer kiépítésével.
2. Az előrehozott vizsga rendszerével.
3. Az iskola nyitottá tételével.

A fakultációs rendszer fejlődése

Az 1971-ben kezdődött fakultációs rendszerben a tanulók már a gimnáziumba jelentkezéskor megjelölhettek egy vagy két fakultatív tantárgyat. A választott tárgyakat első osztályban félévkor különbözeti vizsga nélkül felcserélhették másikkra. A tanuló úgy is dönthetett, hogy egyáltalán nem tanul fakultatív tantárgyat.

A fakultatív tantárgyakat külön csoportokban tanítottuk. A tantárgy törzsanyagát az egész osztály együtt tanulta, a fakultatív órán nem tanultak mást, csak többet, jobban elmélyítették a tananyagot. Ugyanaz a tanár tanította a fakultatív tantárgyat is, mint aki a törzsanyagot.

A tehetséges tanuló számára lehetővé tettük, hogy a tanév első felében bármely tantárgyból *előrehozott vizsgát* tegyen. A csak jeles osztályozó vizsga után a tanuló nem volt köteles bent lenni a tanórán, viszont köteles volt abban az időben saját munkaterve szerint azzal a tantárggyal a könyvtárban, szertárban stb. foglalkozni.

Szükségét láttuk annak, hogy bevezessünk egy olyan „tantárgyat”, amely koncentráltabban segíti kialakítani a permanens művelődés igényét, az önismeretet, stb. Ez a tantárgy a *studium generale*. Egy évig heti kettő órában a következőkkel foglalkoztunk: könyvtárismeret és könyvtárhasználat, olvasmánymegértés, jegyzetelés, vázlatkészítés, a tanulás tanulása, pszichológiai, önismereti gyakorlatok, logikai gyakorlatok, beszédgyakorlatok.

Nevelési céljaink érdekében mozgósítottuk a KISZ-szervezetet is. Az I—II. osztályos tanulóik részére beindítottuk az úgynevezett komplex tanulmányi versenyt. Ennek az volt a célja, hogy a tanuló minél több tantárgyban próbálja ki magát. A III—IV.-es tanulók részére a tanulmányi mozgalom adott lehetőséget egy-egy érdekes problémában való elmélyedésre.

Kísérletünket önfejlesztő kísérletnek neveztük, mert nem tartozott semmilyen tudományos intézethez, és mert kísérleti tervünket menet közben állandóan jobbitani igyekeztünk.

1976-ban az UNESCO hamburgi intézete azzal a kéréssel fordult az MTA PKCS-hoz, hogy vegyen részt a permanens neveléssel kapcsolatos nemzetközi kutatásban. A KPCS a kutatás helyéül iskolánkat választotta. Eredményét két könyv tartalmazza. A kutatás befejeztekor a PKCS azt javasolta, hogy iskolánk ne vegye át az országosan bevezetett fakultációs rendszert, hanem a régi fakultációs rendszerben dolgozzon tovább, illetve azt finomítsa, hogy elterjeszthető legyen. Ezért 1981-től új kísérleti tervet készítettünk. Munkánkban Mihály Ottó és Bernáth József segített bennünket.

Az új helyi nevelési célok

Már a kísérlet kezdetén a nevelőiskola mellett köteleztük el magunkat. A következő fontosabb nevelési célokat tűztük magunk elé: 1. Közéletiségre, demokratizmusra nevelés. 2. Az esélyegyenlőségek megteremtése, a tanulókkal való differenciált foglalkozás, a tehetséggondozás. 3. Közösségi érzés elmélyítése. 4. A permanens művelődés igényének kialakítása. 5. Az optimális terhelés szükségletének kifejezése. 6. A reális önismeretre nevelés. 7. Az új iránti fogékonyság, a problémaérzékenység és a kreativitás fejlesztése.

A fenti nevelési célokat és feladatokat a tanuló egész életét átfogó tevékenységi rendszerrel igyekeztünk megvalósítani. A rendszer magába foglalta a tanulás lehetőségeit, alkalmait, a tanulandó tananyag összetételét, a tanulás idejét és helyét, és a tanítási-tanulási folyamatban munkánkat segítő szövetségeket is.

Az új kísérleti tervben is megőriztük a studium generalet, az előrehozott vizsga rendszerét. Módosítottuk az I. osztályos fakultációt azzal, hogy csak fél-évkor lehet fakultatív tantárgyat választani. Harmadikban egy félévig átveszünk az országosan bevezetett rendszert, de félévtől már igyekszünk rugalmasabbá tenni azzal, hogy a tanuló cserélhet tantárgyat, illetve egyet úgy adhat le, hogy helyette a megmaradtak valamelyikét kétszeres óraszámban tanulja. Ezt nevezzük *superfakultatív* tantárgynak. Ugyanezt megteheti a harmadik év végén is. Itt már azt is megteheti, hogy egyáltalán nem vesz fel harmadik tantárgyat.

A helyi nevelési rendszer fontos elemeinek tekintjük a tanórán kívüli és az iskolán kívüli tevékenységeket és tanulási alkalmakat is. A közösségi nevelés és az öntevékenységre nevelés szolgálatába állítjuk az iskolai ünnepeket, a népdalversenyt, a fenyőünnepet, stb. A közművelődési intézményekkel szoros munkakapcsolatot alakítottunk ki. Ki és fel akarunk használni minden alkalmat, amit a város közművelődési intézményei felkínálnak, illetve kérésünkre szerveznek. A közművelődést az iskolába is be akarjuk hozni azzal, hogy egyrészt a tanulók munkáiból, másrészt művészek munkáiból iskolatárlatot rendezünk, rendhagyó irodalomórákat, és úgynevezett színészórákat rendezünk, vitára hívunk meg színházi rendezőket, színészeket.

Nyitottá igyekszünk tenni az iskolát úgy is, hogy jó kapcsolatot igyekszünk kialakítani az általános iskolákkal és a felsőoktatási intézményekkel. A KLTE TTK tanárai évi 6—8 előadást tartanak iskolánkban.

A reális pályaválasztás segítése céljából jó kapcsolatot alakítottunk ki 24 üzemmel, intézménnyel. Harmadikos tanulóink évi négy napot töltenek ezek valamelyikében abból a célból, hogy leendő pályájukat jobban megismerjék.

Célunk a nevelőiskola létrehozása volt. Munkánk eredményét a tanulók neveltségének kell igazolni. A tanulók személyiségében bekövetkezett változásokat pszichológiai hatékonyságvizsgálattal mérjük. A vizsgálatnak még csak részeredményei vannak. Mi a következőkben látjuk munkánk nevelési eredményeit:

1. A tanuló a tantárgyválasztás és -csere során megtanul felelősséggel dönteni. Ezáltal fejlődik önismerete.

2. A tanuló a maga választotta tantárgyakat jobb kedvvel és eredményesebben tanulja.

3. A különböző fokozatú megterhelési lehetőségek kialakítják benne az optimális terhelés szükségletét.

4. A tanórai többkönyvűséggel, az előrehozott vizsgával, a közművelődési intézmények látogatásával, a könyvtárhasználat és a tanulás tanulásának meg-tanításával kialakul benne a permanens tanulás igénye.

Nevelési eredménynek fogjuk fel az oktatómunkában elért eredményünket is. Legkézzelfoghatóbban ezek az eredmények igazolják, hogy jó úton járunk.

Az utóbbi években az érettségizettekhez viszonyított felvételi százalékunk 65 és 74 között van.

De szép eredményeket érnek el tanítványaink a tanulmányi versenyeken és az egyéb versenyeken is.

A kísérlet mérlege

A tervben leírt iskola teljes egészében nem valósult, nem valósulhatott meg. Ennek sok objektív és szubjektív akadálya volt. Ilyenek: az iskola életét szabályozó egyes rendeletek, a tanárok felkészültsége, a kísérletezésben való járatlanságunk, a mai, csak az ismeretre koncentráló egyetemi felvételi rendszer, stb. Ennek ellenére — úgy gondoljuk — sikerült olyan demokratikus iskolát kialakítanunk, amelyben szívesen dolgozik a tanár, szívesen tanul a tanuló.

Tervünkől megvalósult: a fakultációs rendszer; a studium generale; az előrehozott vizsga; a pályaválasztást segítő üzemlátogatás; az iskola nyitottá tétele; a tanóra korszerűbbé tétele több vonatkozásban; a komplex tanulmányi verseny és a tanulmányi mozgalom.

A kísérlet a következőkben adott újat (többet, mást), mint a többi kísérlet: a fakultációt rugalmasabbá tette; a tanuló felzárkóztatásához kidolgozta a studium generale felkészítési programját; a tehetséggondozás céljára gazdag tevé-

kenységi rendszert biztosított, ebben a legfontosabb az előrehozott vizsga; a reális pályaválasztást üzemplátogatással segítette; az iskolát nyitottá tette minden irányban; az összes tevékenységi formát a nevelés szolgálatába állította; a mai körülmények közötti lehetséges demokratikus iskola alakult ki; bebizonyította, hogy az egységesség és differenciálás megvalósítható.

* * *

Az utóbbi években egyre több iskola jelentkezik azzal a kéréssel, hogy nálunk kialakult tevékenységi formák mindegyikét vagy valamelyikét szeretné átvenni.

Eddig az egész rendszert átvette két iskola, a fakultációt egy iskola, az előrehozott vizsgát vette át 4 iskola, studium generalét pedig két intézmény.

Ezeken kívül a kísérlet egyes elemei beépültek a pécsi Apáczai Csere János Nevelési Központ középiskolájának programjába, valamint a szentlőrinci egységes és differenciált középiskola tervébe is.

És a ma

Iskolánk helyi nevelési rendszerére a rugalmasság, a változatosság volt jellemző a kísérletezés éveiben is. A kialakított pedagógiai elvek és azok gyakorlati megvalósításai az önfejlesztő programban állandóan mozgásban voltak. Minden nevelési szituáció és oktatási helyzetben a pedagógus saját személyiségén átszűrte módon végezte munkáját. Az önfejlesztő program tudatos, a saját és együttes munkát is elemezni képes pedagógust és nevelőtestületet igényelt.

A kísérletezésben gyakorlatot szerzett nevelőtestület számára az iskolai kísérlet továbbfejlesztésére jó feltételeket teremtett az új oktatási törvény. Iskolánk tovább folytatta az adminisztratív módon 1984-ben befejezettnek tekintett kísérletező munkáját.

Pályázat útján nyertük el 1986. szeptember 1-től a *megyei középiskolai bázis-iskolai* megbízást. Ez olyan megyei kísérlet része, amely feladatunkká teszi, hogy a középiskolás tanárok továbbképzéséhez nyújtunk gyakorlati tapasztalatszerzési lehetőséget. A pályázat 5 évre szóló, egyre több iskolai területet átfogó programot jelent. Jelenleg 6 tantárgy vesz részt a programban (magyar, történelem, matematika, orosz, biológia, rajz). A kinevezett szakvezető tanárok csökkentett kötelező óraszámban tanítanak. Konzultációs és tapasztalatszerzési lehetőségeket ajánlanak fel a megye középiskoláinak, oktatási segédanyagok készítésével segítik az iskolák oktató munkáját.

Ez a program arra is alkalmas, hogy a kísérletezés évei alatt felhalmozott egyéni és munkaközösségi tapasztalatokat közkinccsé tegye. Az iskola belső fejlesztésének is jó programja a „bázis-iskolai” munka, hiszen egy-egy tantárgy — majd terveink szerint nevelési terület — egész iskolai gyakorlattá kell tudatosan értékelni, elemezni és továbbfejleszteni ahhoz, hogy a „modell-adó” szerepét eredményesen vállalhassuk.

Ehhez a munkához állandó magasszintű önképzés kell, ugyanakkor olyan továbbképzési lehetőségeket is jelent, amihez egyébként a nevelők nem juthatnak hozzá. Ez a program tovább növelte az iskolánk nevelési rendszerével megismerni szándékozókat táborát.

Iskolai nevelési terveinkben továbbra is vezérelyként fogalmazódnak meg azok a feladatok, amelyekre a „Vargás” kísérlet épült. Természetes tehát az, hogy a változó feltételekhez és követelményekhez rugalmasan alkalmazkodó iskolai életet kell teremtenünk, ahol a fakultáció rugalmas rendszere, a tehetséggondozás, a felzárkóztatás iskolai programja változó szereplőkkel, változó programmal valósul meg.

Ehhez a munkához jó lehetőséget ad a megyei *Nevelési Oktatási Tudományos Alaptól elnyert pályázati* támogatás, amiből iskolánk a megyében a legnagyobb mértékben részesedik. Ez a tevékenység a fakultáció új rendszeréhez igazodva minden tantárgyat felölel. Terveink szerint megteremtjük a tanulói érdeklődésre, az önkéntes vállalásra épülő, a biztos tudást eredményező, az önismereten alapuló tanulói szándék változását követő fakultációs rendszert, az ehhez szükséges tantervi anyagokat, sajátos értékelési rendszerünket is.

A tehetséggondozás meglévő gyakorlatát, az előrehozott vizsga rendszerét megtartva új utak keresésére vállalkoztunk. Ennek egyik formája a *kéttannyelvű oktatás kísérleti programja*, amelyet 1988. szeptemberében indítunk magyar—angol nyelven. Az országos modelltől eltérően kísérleti intenzív speciális kétnyelvi osztályunk programjában azt vizsgáljuk, hogy a hipotézisek szerint kialakított képzési modell alkalmassá teszi-e — és milyen mértékben — az egyes tantárgyak (matematika, fizika, biológia, földrajz, történelem) angol nyelven való tanulását.

Mindezek a sajátosan új „vargás”-programok hitünk szerint a hagyományosan sikeres és megőrzött tevékenységekkel jól szolgálják azokat az alapelveket is, amelyeket egykor a nevelőtestület a társadalom kihívására fogalmazott meg, és amelyeket figyelembe kell venni a mai iskolának is. A nevelőtestület és az iskola dolgozói a szó igaz értelmében továbbra is alkotó munkát végeznek. Örömeik és sikereik forrását ebben a tevékenységben és lehetőségben keresik.

DR. PÁLDI JÁNOS — BOTKA LAJOSNÉ

A KÍSÉRLETRŐL MEGJELENT FONTOSABB PUBLIKÁCIÓK:

1. Bernáth József—Horváth Márton—Mihály Ottó—Páldi János: Az önálló tanulás feltételei és lehetőségei. Akadémiai Kiadó, Bp. 1981.
2. R. Skager: Organizing Schools to Encourage Selfdirection in Learners. Published by Pergamon Press and The Unesco Institute for Education, Hamburg 1984.
3. Páldi János: A kísérlet a fakultatív rendszerű oktatásra a szolnoki Varga Katalin Gimnáziumban. Pedagógiai Szemle, 1977. 2. sz.
4. Páldi János: Előrehozott vizsgák. Köznevelés, 1981. 17. sz.
5. Páldi János: Töprengés a fakultációról. Köznevelés, 1985. 20. sz.
6. Páldi János: Az érték a nevelésben van. Pedagógiai Szemle, 1985. április.

„Egy város élőlény, mint az eleven ember.
S ha okosan él, a szépsége fölér Velencéével,
még akkor is, ha nem olyan mutatós.”

(Örkény István)

A megnőtt város avagy, milyennek épül Szolnok?

Beszélgetés a városházán — A riporter: Pálréti Ágoston

1986. december 19-én lépett életbe Szolnok város általános rendezési terve. A terv olyan területfelhasználást és -szabályozást javasol, amely megfelel a város kívánatos és várható fejlődési tendenciáinak, ugyanakkor a városszerkezet legfőbb elemeit meghatározó út- és közműhálózat szabályozása mellett átvesszi mindazon részletesebb rendezési tervek előírásait, melyek tartalma huzamosabb ideje igazolódott, egyben meghagyja a további — részletes — terműveletek tényleges szabadságát. Mármint: ennek tükrében hogyan alakul az ősi tiszai átkelőhelyből modern ipari-közlekedési gócponttá nőtt város strukturális arcu-lata, vagyis milyennek épül Szolnok? Alig néhány száz méterre a történelmi városmagtól, a Kossuth téri városházán erről kérdeztem *Czibulkáné dr. Németh Emiliát*, a városi tanács általános elnökhelyettesét, *Tóth Istvánt*, a műszaki osztály vezetőjét, *Kéri Józsefet*, a pénz-, a terv- és munkaügyi osztály vezetőjét és *Berényi András*t, a város főépítészt.

Kezdjük azzal a beszélgetést, amit a város egy korábbi főépítésze, *Barna Gábor* — jelenleg a Magyar Urbanisztikai Társaság főtíkára — mondott leg-utóbb a szolnoki rádióstúdióban a Budapesten megszerveződött Szolnok me-gyeiek baráti köre tagjaként, hogy ti. egyetlen magyar város sem fejlődött annyit a felszabadulás óta, mint éppen Szolnok.

Németh Emília: A változások volumene valóban Szolnok városban a leg-nagyobb. Ha 1945-től indulunk, akkor ez annak köszönhető, hogy a város talán a legtöbbet szenvedett a háborús károktól, a lakosság négyezerre csökkent a korábbi 38 ezerrel szemben. Jelenleg közelíti a nyolcvanezret az állandó lakosok száma, ugyanakkor a nappali népesség száma jóval a százezer fölött van. Ter-mészetes, hogy mindezt követnie kellett az építésnek, a lakásépítésnek és ameny-nyire az anyagi lehetőségek bírták, az infrastruktúrának is. A tömeges lakás-igények kielégítése miatt az anyagi erőket elsősorban az új városrészek építésé-re kellett fordítani, ezért a rekonstrukció a háború után megmaradt házaknál lassan valósulhatott meg.

Riporter: Ez a most elfogadott új általános városrendezési terv nem előzmények nélküli. Éppen ezért Tóth István osztályvezető főmérnököt arra kérem, szóljon erről is, majd pedig az új terv fő elemeiről, s arról, hogy mindez milyen irányokat szab a városfejlődés számára.

Tóth István: A '70-es évek végén bízta meg a városi tanács a Városépítési Tudományos Tervező Intézetet (VÁTI) ennek a tervnek az elkészítésével. Első ütemben a program készült el, ezt 1980-ban jóváhagyták. Nem lehetett azonban a leglényegesebb kérdést, a közlekedés kérdését eldönteni. Miért is ez a legdöntőbb Szolnok jövőjét illetően? Azért, mert Szolnok mint *nőtt város* a mag köré települt lakóterületekből, az ezektől jól elkülönülő északi és déli ipartelepekből áll. Ennek az a következménye, hogy a városlakóknak a munkahelyekig viszonylag nagy távolságokat kell megtenniük. Ehhez még hozzájárul az a kedvezőtlen adottság, hogy az elmúlt időszakokban nem sikerült a városból kivinni a négyes számú főközlekedési útvonalat. A rendezési tervnek feleletet kellett adni arra, hogy hogyan lehet könnyebben megközelíteni a lakóhelyekről a munkahelyeket, hogyan lehet minél kisebb problémákkal átvezetni a városon, vagy a várost megkerülve a négyes útvonalat. Ezeket a program egyfajta módon megválaszolta. Azonban a közlekedési ágazat, nevezetesen a minisztérium nem tudott ehhez a programhoz végleges adalékot adni annak érdekében, hogy abból egy-két év munkája nyomán rendezési terv is készülhessen. Ezért a program után le kellett állni a folyamatos tervezéssel, egyeztetések sora következett be. Ezeknek aztán az lett az eredménye, hogy a közlekedési ágazattal végül is tisztáztuk, hogy ha autópálya épül a négyes nyomvonalán, az föltétlenül a várost északról fogja elkerülni. A minden bizonnyal jóval 2000 után megvalósuló autópályának mindössze a nyomvonalát jelöli ez a tervdokumentáció. Viszont a városnak addig is élni kell, s ezt csak úgy lehet biztosítani, ha megépül a négyes főközlekedési útvonal déli elkerülő szakasza. Az új általános rendezési terv már ezt a déli elkerülő szakaszt is tartalmazza.

Riporter: Az ember azt gondolná, hogy az a tény, hogy egy városon egy főközlekedési útvonal áthalad, inkább előny, mint hátrány. Szolnokon miért vált ez ilyen szorító gondná, és az új általános rendezési terv egyik súlyponti kérdésévé?

Tóth István: A Tiszántúl közlekedésének nagyrésze, mintegy 65–70%-a a szolnoki Tisza-hídon megy át. Ebből az következik, hogy ez egyik legfontosabb kapocs az ország többi területei között. A szolnokiak szempontjából persze ez az óriási forgalom jelentős környezetszennyeződéssel és zajártalommal jár együtt.

Németh Emília: Van ennek azért egy másik oldala is. Ti. az sem lenne kedvező, ha Szolnokot teljes egészében elkerülné az átmenőforgalom. De mivel az óriási átmenőforgalomhoz képest a Tisza-híd rendkívül szűk keresztmetszetű, ezért elsődleges érdekünk, hogy legyen egy másik Tisza-híd, valamint az, hogy a várost ne nagy ívben, hanem kismértékben kikerülve megosztott legyen ez a forgalom. Mert Szolnokot mindig is a közlekedés határozta meg, végülis egy közlekedési csomópont, azért is válhatott várossá. Vannak szomorú tapasztalatok, hogy amelyik város a közlekedésből kiesik, annak fejlődése lelassul, visszaesik, pl. Cegléd.

Berényi András: A 4. sz. főút elkerülő szakaszát meg kell építeni. Ennek azonban nem az a célja, hogy a forgalmat teljes egészében kivonjuk a városból. Hanem az a célja, hogy azt a forgalmat, amelyik egyébként sem akarna megállni a városban, tehát döntő mértékben a nagy teher- és kamionforgalmat, vagyis a nagy tengelynyomású gépjárművek forgalmát kellene kivinni a belvárosból, mert ez okozza a nem kívánatos jelenségeket. Az viszont ténykérdés, hogy a személyforgalmat továbbra is bent kell tartani a városban, már csak azért is, mert akármilyen nyomvonalon fogjuk elkerülni a várost, a legrövidebb út még mindig az lesz, hogy a jelenlegi négyes út nyomvonalná, tehát a jelenlegi Tisza-hídon haladjon a belső forgalom.

Riporter: A mostani tervek, figyelembe véve az anyagi lehetőségeket, mikorra irányozzák elő az elkerülő szakasz megépítését?

Németh Emília: Az autópálya belátható időn belül nem épül meg, szerintem a 9. ötéves tervben is irreális. Az elkerülő szakasz — a Mezőgép mellett menne az új Tisza-híd — az ehhez irányuló belső út kiépítése a Közlekedési Minisztérium 7. ötéves tervében még szerepel, mint a következő ciklusban megépítendő hídhoz szükséges területelőkészítés és tervezés. Ha nem romlik tovább a gazdasági helyzet és nem előz meg bennünket országos érdek miatt fontossá váló mondjuk Duna-híd, vagy más autópálya.

Riporter: Az is napirenden van?

Németh Emília: Igen, napirenden van, most nem azt mondom, hogy sajnos, mert az országos érdek, csak hogy Szolnok részérdekeit tekintve nem biztos, hogy számunkra az a legelőnyösebb, ha az ország más részébe csoportosítják át a közlekedési ágazat erőforrásait. Nagyon reménykedünk benne, hogy a 8. ötéves tervben megépül az új Tisza-híd és ehhez egy belső ideiglenes elkerülő út, mert az Abonytól Szajolig kikerülő út úgy néz ki, hogy a 8. ötéves tervben sem valósulhat meg. Tervek szerint ez az „átmeneti négyes” — én így mondom — a József Attila úton és végig a Vörös Hadsereg úton vezetné el a forgalmat a leendő új Tisza-hídra.

Riporter: Az általános rendezési terv realitása a költségvetéstől és a képezhető gazdasági erőforrásoktól függ, ezért milyen a terv gazdasági feltételrendszere?

Kéri József: Én úgy gondolom nem a terv realitása, hanem megvalósíthatósága függ a gazdasági kondícióktól. A terv arra a kérdésre ad választ, hogy *mit?*, a gazdaság pedig arra, hogy *miből?* Eddig a négyes útról beszéltünk, azt hiszem egyértelmű volt, hogy ez meghaladja a város erőforrásait, hiszen ha csak a látványosi új Duna-hídra és elkerülő szakaszára gondolunk — két-háromszáz millió forint kilométere egy ilyen létesítménynek — nyilvánvaló, hogy ezzel a város egyedül nem tudna megbirkózni. Az általános pénzügyi helyzetünket talán egy mondattal jellemezném. A hetvenes évektől nyolcvanhatig dinamikus városfejlődés volt Szolnokon, csak 1975-re utalok, a 900 éves évfordulóra, egy Széchenyi városrész valósult meg ettől az időszaktól. 1986-tól a községek népességmegtartó képessége fogalommal kellett megbarátkozni, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy *a város fejlődése egy új pályára állt.* Sajnos ez

a pálya egy lassú pálya, egy kisebb ívű pálya. Értelemszerűen következik abból, hogy több pénz kell a kistelepüléseknek, községeknek, nagyközségeknek a felzárkóztatásra. Szolnok megye egy igen dinamikus felzárkóztatási programot fogalmazott meg középtávú tervében, ez pedig a városi pénzek csökkenését jelenti.

Riporter: A terv egyik új vonása, hogy településcsoportokban gondolkodik, tehát a várost környékével együtt tekinti. Meg kell osztani a lehetséges erőforrásokat is. Mindez még milyen műszaki, építészeti problémákkal jár együtt?

Tóth István: a városba betelepülők egyre kevésbé igénylik a magas házakat. Egyre kevésbé fogadják el azokat a lakásokat, amelyek a Széchenyi városban épültek fel, ezért az alacsonyabb szintszámú lakásépítést kell megcéloznunk. Ezt szolgálta a többi között egy olyan rendezési tervmódosítás is, miszerint a Széchenyin alacsonyabb lakások épülnek a továbbiakban, maximum a négyemeletes szintig megyünk el, azon túl pedig visszahozzuk az utcát, tehát keretes, utcás jellegű beépítéseket kívánunk az elkövetkezendő időben megvalósítani. Mindez erőforrás oldalról is másképp jelentkezik, hiszen Kéri József már említette a csökkenő forrásokat, ez egyben az állami, tehát a tanácsi lakásépítés csökkenését is jelenti, viszont a vállalatok saját értékesítésű lakásépítési tervei nek teret enged.

Riporter: Sokak szerint Szolnok jelenlegi városközpontja befejezetlen. Hogyan vélekedik erről a főépítész?

Berényi András: Először is azzal kezdem, hogy az a városközpont, amelyet ma városközpontnak nevezünk, valóban befejezetlen. De azt látni kell, hogy Szolnoknak nem ez a városközpontja. Szolnok eddigi fejlődése egy lineáris (vonalmenti) városközpontot hozott létre.

Riporter: Ilyen értelemben akkor megkérdezhetem: van egyáltalán Szolnoknak városközpontja? Vagy inkább lesz?

Berényi András: Szolnoknak volt, van és lesz is városközpontja. A lényeg: a városközpont valaha a Kossuth tér volt, a piactér, e köré szerveződtek a közintézmények. Ez a központ vesztett szerepéből az új városközpont megépítésével, ami egy teljes mértékben avult beépítés helyén jött létre. Ez voltaképpen egy nagyon szép építészeti gondolat terméke. Sajnálatos, hogy nem tudott teljes mértékben megvalósulni, így azt hiszem, hogy a terv jó minőségű torzóját látjuk a jelenlegi városközpontban.

Riporter: Akkor is elfogyott a pénz, eljutottak addig, ameddig. De milyen eredményt hozott a városközpont kettes ütemére meghirdetett országos tervpályázat?

Berényi András: Történetileg nézve a szolnoki városközpont különböző és különféle kvalitású területekkel a Tisza-hídtól a vasútállomásig terjed.

Riporter: Tehát a városközpont voltaképp egy főutca, ami a főtengely mentén alakult ki.

Berényi András: Így van, egy a főtenhely mentén kialakult bővület, amely hol kiteresedik, hol karakteres épületekkel lezáródik. A városközpont kettes ütemének tervpályázatát éppen azért kellett lebonyolítatunk, mert ebben az egész láncolatban volt egy szem, amelyik valahogy minden tervnek a szélére került és ami kissé magára hagyatva megmaradt ennek a sornak a közepén. Ez a terület hátrányát, de egyúttal előnyét is jelenti, mert így megőrződtek azok a történelmi sajátságok, amikre építve majd életre lehet kelteni ezt a területet. Elsődleges elképzelésünk, amikor ezt a tervpályázatot indítottuk az volt, hogy nem szabad azzal a gondolkodásmóddal tovább folytatni a városközpont építését, mint ami az első ütemben megtörtént. Az viszont kétségtelen, hogy ez a terület teljes egészében földszintes, családi házakkal beépített, mondjuk kivéve a négyes főút menti épületeket, tehát valamiféle sűrítéssel, revitalizációval mindenképpen kapcsolatot kell teremteni a Tanácsköztársaság út menti nagytelkes intézmények, illetve a városközpont első ütemében megvalósult úszótelkes intézményterületek között. Erre a feladatra egy nagyon értékes és sikeres pályázatot bonyolítottunk le ötven százalékos részvétellel, ami szinte példátlan a hazai tervpályázatok gyakorlatában. Szinte egyetlen pályamű sem érkezett be, amelyik ne tartalmazott volna korrekét, jó megoldásokat. Végül hét pályázatot vásároltunk meg, azokat, melyek a legtöbb hasznosító gondolatot tartalmazták. A pályázat végeredménye az, hogy nagyjából-egészéből meg kell tartani azt a településszerkezetet, ami a történelmi időkben kialakult, ami ezen a területen belül sem homogén, mert van halmazjellegű szalagtelkes, illetve városias beépítés. A megtartott településszerkezet elemeit úgy kell formálni, hogy a meglévő gyalogos, közúti és intézménykapcsolatokat a *városközpont továbbvezetésével* biztosítani tudja. Egyébként ez a pályázat is alátámasztotta azt, hogy nekünk az egész városépítésben — és ezt az általános rendezési terv is célozza — nem elsősorban meglévő létesítményekben kell gondolkodnunk, hanem a város legfőbb értékének a kialakult városszerkezetet kell tekinteni. Ennek vannak meg leginkább a gazdasági feltételei is. A nagy kisajátítások, átépítések korszaka lejárt, kisebb léptékben kell gondolkodni és mindenképpen a belváros felé kell fordulnunk, mert az hiba lenne, ha most teljesen elfordulnánk a városias beépítéstől és csak családirházas területeket építenénk a peremkerületekben.

Riporter: Még néhány szót a közlekedésről. Említettük, hogy Szolnoknak van egy főtenhelye, ez voltaképp a négyes főközlekedési útvonal városi átkelő szakasza, emellett vannak párhuzamos tehermentesítő útvonalak. Az Ády Endre út, de továbbiak is. Erre vonatkozóan mit tartalmaz a rendezési terv?

Tóth István: Valóban, a terv szerint is az a cél, hogy megosszuk ezt az egy tenhelyen sűrűsödő forgalmat, hiszen pl. a négyes Ády E. út lényegesen nagyobb forgalom lebonyolítására alkalmas. Erre a második ütemben esedékes Gólya-csomópont átépítésével alkalom is nyílik, ugyanakkor terveink között az is szerepel, hogy az északi körút hátralévő szakaszának megépítésével azt élénkebb forgalomba kapcsolhatjuk be. Tehát a legyezőt három ágra tudjuk bontani és ezáltal háromfelé terelni a most egyetlen úton lezajló forgalmat.

Németh Emília: Éppen azért, hogy a város lakosai jól érezzék Szolnokon magukat, igyekszünk minden városrésznek fejlődési lehetőséget nyújtani, már ami a pénzügyi kereteinkbe belefér. Én úgy érzem, hogy az elmúlt két-három évben és reméljük a jövőben is úgy lesz, igaz lakossági segítséggel, de a perem-

kerületek beléptek a fejlődő övezetek sorába, itt az önerős gázvezeték-építések, útépítések, csatornamű-társulatokra, belvízelvezetési rendszerre gondolok. A fejlődést segíti az is, hogy néhány területen feloldjuk az építési tilalmat, tehát lakossági önerőből is fejlődhet az a városrész. A kórház környékén — éppen az általános rendezési terv jóváhagyásakor döntött úgy a városi tanács, hogy feloldja az építési tilalmakat, ugyanígy a Partos-kápolnai részen, valamint a Csokonai út környékén. Természetesen nem csak a peremkerületekkel akarunk foglalkozni, hanem a lakótelepek építését is folytatnunk kell, de lassabb ütemben az eddigiekhez képest. A Széchenyi város az egyik fő fejlesztési területünk továbbra is. Épül a 3. sz. általános iskola, átadtuk az orvosi rendelőt, épül a 2. ill. 3. ABC. A lakásépítést folytatjuk a hetes ütemmel, de ezzel vége lesz a nagy tízemeletes tömbök építésének, illetve négy pontház épül még fel a 7. ötéves tervben. Szandaszőlős a következő fejlesztendő városrész. Ahhoz, hogy jól érezzék magukat a városlakók, valamint a városszépítésért is áldoznunk kell. A főutca fejlesztésére megvannak a terveink. Gazdasági partnerünk a Külkereskedelmi Bank, velük együttműködve a porcelánbolt helyén egy új székház épülne, ezzel egy csúnya folt eltűnik Szolnokról. A Beloianisz úton az óras üzlet helyén, amit sokan Szolnok szégyenfoltjának tartanak, egy modern lakóház épülne, alul takarékszövetkezeti irodával. A Hősök tere melletti épületen emeletráépítést hajtunk végre. Ha még belefér a 7. ötéves tervbe, akkor a Szövetaxi helyén az Úttörő utca sarkán is épülne egy emeletes ház, tehát lassan száműzzük a földszintes épületeket Szolnok főutcájáról. Dolgozunk a főútvonal csinosításán, a műemléki épületeket felújítjuk, lásd Tudomány és Technika Háza: további szépséghiba a Híd bisztró épületének külső homlokzata, ha lesz rá pénz, azt is megcsináltatjuk.

Riporter: Ezek után az elodázhatatlan műszaki fejlesztésekről. Szennyvíztisztítót kell építeni, a csatornahálózatot rekonstruálni, hogy a telefónia ügyét ne is említsem.

Tóth István: Az általános rendezési terv lakossági vitájában — ha egyáltalán rangsorolni lehet — valóban a második legnagyobb érdeklődést kiváltó téma a csatornázás és a csapadékvíz-elvezetés volt.

Riporter: Mi volt az első?

Tóth István: Az első a közlekedés volt, hiszen a város lakosságát ez érdekelte a legélénkebben. Erről már az előzőekben beszéltünk. A második a csatornázás kérdése, említenünk kell a szennyvízelvezetés megoldását és -tisztító építését, a belvizes lakóterületek mentesítését. A tószegi úton kellene megépíteni azt a gerincvezetékét, amely a szennyvíztisztítóhoz vezetné a város szennyvizét és utána tisztított állapotban kerülne a Tiszába. A városi tanács meghatározott egy ütemet a belvizes területek mentesítésére. Először a legtöbbet veszélyeztetett és szenvedett kigyepi területen kell a csapadékvíz-elvezetéssel együtt a szennyvízkérdést is megoldjuk. Az Alsói térség ugyancsak veszélyeztetett, ennek is elkészült a terve és 1988—89-ben megkezdődik a munka. Harmadikként említem a Pletykafalu térségét, amely eléggé zárt belvízöblözeté alakult ki. Bízunk benne, hogy még ebben az ötéves tervben megkezdődik itt is a mentesítés. Negyedikként rangsorolt a Kertváros, ez is mélyfekvésű terület, a pénzügyi lehetőségek függvényében vagy a tervciklus utolsó évében, vagy a következő elején megkezdődhet egy elvezető öblözet kiépítése.

Kéri József: Tervekről, tervek megvalósíthatóságáról beszélünk. Hiba lenne leegyszerűsíteni a városfejlődés pénzügyi feltételeit csak a tanácsi gazdaságra. Terveink, elgondolásaink csak egy részét képezik a város fejlődésének, ezért ne feledjük, ezen a településen rendkívül sok gazdasági egység él, s ami a legfontosabb: itt él a lakosság. Gondoljunk arra, hogy Szolnok milyen eredményeket ért el az utóbbi időben a társadalmi munkavégzésben, több mint kétszázmillió érték jött így létre. Azt hiszem, mint potenciális pénzzel ezzel is számolnunk kell. Ismert már az is, hogy a mostani terveciklusban különböző gazdálkodó szervezetekkel kötünk együttműködési megállapodásokat. Pl. a Tiszamenti Vegyiművekkel. Az is tény, hogy az állami támogatás, tehát a tanácsi gazdálkodás egyik legfontosabb forrása meghatározott. De ugyanakkor feladatunk, hogy épp a városfejlődés, a tervek megvalósíthatósága érdekében mindenfajta eszközt és módszert alkalmazzunk, hogy minél több pénz, minél több megvalósítható terv legyen ne csak ötévre, hanem hosszútávra is. Még egy dolgot említek: a 7. ötéves terv során dolgozzuk ki azt a komplex fejlesztési tervet, amely a város és a városkörnyék együttes fejlődését határozza meg. Ez azért is lényeges, mert több mint tizenötezen dolgoznak csak a környező településekről Szolnokon, ezért én úgy gondolom, hogy nem csak egyeztetni kell az elgondolásokat, hanem együttes tervet kell alkotnunk, ami egy más minőségű, más tartalmú fejlesztést is jelenthet.

Riporter: „Egy város élőlény, mint az eleven ember” — idéztük beszélgetésünk mottójaként Örkény István, aki ismerte és becsülte Szolnokot. Önök, egy városi testület, majdnem azt mondtam várostest működésének irányítói, együtt-

tal a szolnoki városiak közösségének tagjai is, együttélnek a város mindennapjaival. Miért vállalják, szeretik Szolnokot?

Tóth István: A két víz, a Tisza és a Zagyva, a körülötte lévő holtágak, valamint a Tiszaliget együttesen jelentik azt a keretet, élményeket és szépségeket, ami miatt szeretem ezt a tájéket és szívesen részt vállalom gondjai megoldásából.

Németh Emília: Élményt, nagy munkát és bizonyos tekintetben felelősséget jelent itt élni, mert az ember ugyan városiak is, de ha valami nem tetszik, vagy bántja a szemet, azonnal eszembe jut, ez az én dolgom is. . .

Kéri József: Én egy bevándorló vagyok, tehát nem törzsgyökeres szolnoki. Számomra elkötelezettséget jelent magánemberként és tanácsi dolgozóként is a szolnoki élet. A rugalmas, mozgékony szellemű városszeretet híve vagyok.

Berényi András: Tény, hogy egy várost igazán várossá nagyon sok minden tesz. Teszik az adottságai, Szolnok adottságai megvannak. Teszik a létesítményei, ezek részben megvannak. És teszi végül igazából várossá az emberek gondolkodásmódja, a városias lét megnyilvánulásai. Ez az, amiben megítélésem szerint Szolnoknak a legnagyobb tartalékai vannak. Amint az már a beszélgetés elején elhangzott, Szolnok a felszabadulás óta egy hatalmas ívű városodásoson ment keresztül, ezt azonban sajnos úgy érzem, nem követte a városiasodásnak az a folyamata, ami ezt a települést igazán lakhatóvá, barátságossá, emberivé tenné. Bízom abban, hogy Szolnok, ez a „nőtt város”, túl a kamaszkoron, mielőbb felnőtt lesz, fejekben és érzületben, közszellemben és tettvágyban egyaránt.

Értelmiség és kultúra

Egy szociológiai vizsgálat előzményeiről

Még a múlt évben indult el — a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ kezdeményezésére és támogatásával — az a művelődésszociológiai vizsgálat, mely az *értelmiség kulturális szükségleteinek* megismerésére és feltárására irányult. Jóllehet a megyében csak öt települést érintett (Jászberényt, Mezőtúrt, Jászkisért, Kunmadarast és Nagykörüt), a közel négyszáz fős minta elemzése talán így is hozzásegíthet általános felismerések megfogalmazásához. *S ez utóbbi idő-szerűségét és fontosságát aligha kell túlságosan bizonygatni.* Az értelmiség kulturális szükségleteinek és kultúraközvetítő szerepének megismerését ugyanis objektív társadalmi igények indokolják, s ezektől elválaszthatatlanul az a körülmény, hogy az értelmiség jellemzőinek változását tanulmányozva közelebb juthatunk azoknak a funkcióknak a megértéséhez is, melyet a szellemi foglalkozásúak az értékek közvetítésében betöltenek. Értelmiség és kultúra egymást feltételező sajátosságainak megragadása ugyanakkor olyan jelenségekre is ráirányítja a figyelmet, melyek napjaink társadalmi gyakorlatában — sokszor csak a sejtés szintjén — *hiányként* fogalmazódnak meg.

Mert ha abból a közkeletű felfogásból indulunk ki, hogy az értelmiséghez sorolandók mindazok, akik új szellemi értékeket alkotnak, biztosítják a tudás módszeres alkalmazását, *részt vállalnak* a kulturális értékek, a köz- és szakismeretek közvetítésében, irányítóként vagy szakértőként részesei a döntéselőkészítő és végrehajtó munkának, joggal kérdezhetjük meg, *milyen módon képes az értelmiség ezeknek a feladatoknak eleget tenni.* Vagy még pontosabban: valóban ezek a tevékenységformák határozzák meg az értelmiségi létet? Ennek megválaszolásához mindenekelőtt abból kell kiindulnunk, hogy megyénkben is az értelmiségiek száma — a lakosság egészének arányához mérten is — jelentősen szaporodott. S ez az értelmiségi réteg mind osztottabbá, rétegzettebbé és szakosítottabbá vált. Az egyes szakmai csoportok egyre határozottabban különülnek el egymástól, sőt, szigetelődnek is el. Ám ezt az elkülönülést — mely a foglalkozások mentén vizsgálható leginkább — keresztezi egy másik fajta megosztottság, melyet *szociális-anyagi rétegződésnek* is nevezhetnénk. Még ha az utóbbi elsősorban függőlegesen osztja is az egyes szakági csoportokat, ugyanakkor a különböző értelmiségi csoportok azonos szintű szociális rétegeit vízszintesen is közelíti egymáshoz.

Valójában arról van szó, hogy a vizsgált településeken a különböző szakági csoportok (pedagógusok, agrárszakemberek) szociálisan rokon szintű rétegei rendszerint csak külső életvitelükben, érintkezési formáikban, társas-közösségi életükben közelítenek egymáshoz, *műveltségük lényegi tartalma viszont jóval kevésbé*, néha csak alig. S miután az előzetes terepvizsgálódások révén egyértelművé vált, hogy az értelmiség szakmai összetétele — akárcsak az egész országban — az utóbbi másfél évtizedben jelentősen változott (növekedett a szakértelmiségiek száma), a vizsgálat *célját* meghatározó egyik kérdés éppen abban rejlett, *vajon a szakértelmiségivé válás hátráltató tényezőként lép-e fel a szélesebb értelemben vett kultúraközvetítésben.* Másképpen kifejezve: vajon az a —

köztudat által is táplált — vélekedés, hogy az értelmiség elsősorban és kizárólagosan szakember, kedvezőtlenül hat-e kulturális szerepének kiteljesítésére? Már a kérdőívek *elsődleges* feldolgozása során is szembeűnő volt, hogy az értelmiségi foglalkozásúak kulturaközvetítő szerepét nem elsősorban szakmaiságuk hátráltatja, *hanem sokkal inkább a szociális helyzetükkel összefűgűő tényezők*. Feltételezéseink szerint — melynek igazolására csak a vizsgálat lezárulása után kaphatunk bizonyítékokat — az értelmiség kulturaközvetítő funkciói ugyan megsokszorozódtak — a művelődési szerkezet változása ezt önmagában is elkerülhetlenné tette —, megvalósulásuk módja mégis ellentmondásokkal terhes.

S ez nem csupán az értelmiségi tevékenységen belüli — nemegyszer presztízsjellegű — különbségekkel függ össze, hanem olyan tényezőkkel is, mint a település jellege, a pozicionális alárendeltség, a végzett munka, a követett kulturális minták. De akár a szakmai szerep betöltése szempontjából is kulcsfontosságú, milyen jövedelmi viszonyok között él az értelmiség, milyenek a lakásviszonyai, a második gazdaságból való részesedése, művelődési szokásai és így tovább. Az egyre inkább elkerülhetetlen *szakmai specializáció* következményeképpen áll elő az a helyzet, hogy csupán a *tárgyi szakszerűség jelenik meg értékként* (az orvosoknál, az agrárközgazdászoknál, a műszaki mérnököknél), s a műveltség ettől független „ismerethalmazként” funkcionál. Ez pedig — bizonyos értelemben — a kulturaközvetítés egyik lényeges korlátja. A kultúrát persze nem csupán a szellemi értékek és ismeretek összességeként fogtuk fel, hanem mindazt a tevékenységet és módot idesoroltuk, illetve mindannak a tevékenységnek és módnak az eredményét, amelyen át az egyén szellemi és materiális értéklehetőségei világából s világában önmagából kifejt és megalkotja, megsokszorozza és felhalmozza. S mivel kulturális mintát is mindenekelőtt a *valóságos életvitel közvetíthet*, már a mostani elemzések szintjén is megállapíthatunk néhány törvényszerűséget. Így például szembeszökő, hogy ha az értelmiséghez tartozók képzettségüknel jóval alacsonyabb szintű munkát végeznek, vagy ha a megélhetéshez szükséges feltételeket felkészültségüktől merőben idegen területen tudják csak megteremteni, kulturális szükségleteik sem fejlődhetnek ki igazán.

S ami ennek következménye, a kulturális értékek közvetítésében is csökken a szerepük. Ezért is vizsgáljuk külön az értelmiségi életformához nélkülözhetetlen intézményi háttérrel éppen úgy, mint a konkrét létviszonyokkal összefűgűő munkakörülményeket, a lakás- és jövedelmi helyzetet, illetve az érdekérvényesítés jellemzőit. Az értelmiség *közművelődési szerepvállalását* ugyanis

ezek a feltételek korlátozhatják, de elő is mozdíthatják. S még nem is utaltunk olyan különbségekre, mint amelyek az eltérő fejlettségű településekkel függnek össze. Hiszen számottevő a különbség az egyes települések infrastrukturális szintje és intézményi ellátottsága között ugyanúgy, mint akár a helyi társadalom fejlettségében. Csak ha alaposan elemezzük ezeket az adatokat, akkor tudunk *megbízható képet* alkotni az értelmiség és a kultúra sokszor ideálisnak vélt viszonyáról.

DR. KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN

Serge Delaveau a Tisza partján

A Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának bemutatótermében, a budapesti Duna Galériában dr. Bényi József miniszterhelyettes nyitotta meg Serge Delaveau francia festőművész kiállítását.

Serge Delaveau nagy értéke a kortárs francia festészetnek, hazája legjobb festői közé emelkedik, melyet az 1966 óta elért sikerei is meggyőzően bizonyítanak. A kis népek nagy érzékenységgel vagyunk arra büszkéek, hogy egy olyan festő mutatja be képein az Alföldet, a szolnoki kétkezi embereket, mint Serge Delaveau. Örülünk, hogy a művész jól érzi magát nálunk, a Szolnoki Művész-



Dr. Bényi József külügyminiszter-helyettes 1987. október 1-jén megnyitja Serge Delaveau kiállítását a budapesti Duna Galériában

telepen, s hogy művészete kiteljesedésében ilyen előkelő helyük van a Tisza—Zagyva partján eltöltött időszakoknak, mondotta megnyitóbeszédében a miniszterhelyettes.

A Duna Galériában bemutatott képeket Szolnokon is kiállították.

Ez utóbbi tárlat volt a párizsi mester hatodik önálló kiállítása hazánkban. Először 1968-ban szerepeltek Delaveau-képek — csoportos kiállításon — Debrecenben és Szolnokon. Ezt a tárlatot követően a festő 1970-ben tért vissza rövidebb időre Magyarországra, majd 1982-től évenként, kétévenként néhány hétig, hónapig a Szolnoki Művésztelepen dolgozik.

* * *

Serge Delaveau 1911. január 30-án született a franciaországi Épernayben. Nyomdásznak tanul, de jó rajzkészsége, formaérzéke révén egész fiatalon litográfus, vésnök lesz, különböző nyomdatechnikai anyagok metszésével foglalkozik. A festészet iránti érdeklődése ezekben az években tudatosul, múzeumokban, szabad iskolákban tanul, 1939-ben csoportos kiállításon mutatkozik be a közönségnek. 1940-ben német hadifogságba esett, több sikertelen szökési kísérlet után csak 1945-ben tud visszatérni Párizsba. Litográfusként, reklámgrafikusként dolgozik, rendszeresen fest, végigjárja Európa nagy múzeumait, számos csoportos kiállításon szerepel.

1968-ban öt alföldi magyar festő — Holló László, Baranyó Sándor, Bényi László, Berényi Ferenc, Félégyházi László — montreuil-i tárlatát viszonzó francia festők társaságában Delaveau is kiállít hazánkban. Franciaországban ekkor már elismert alkotó, hiszen 1950-től rendszeresen szerepel a párizsi szalonok bemutatóin. Ezek közül a tárlatok közül a legjelentősebb a modern művészetek múzeumában tartott bemutatkozása (1960). 1978-ban Stuttgartban volt kiállítása, 1983-ban a Szolnoki Művésztelepen, a következő évben ugyanitt és a Debreceni Orvostudományi Egyetemen, 1985-ben Châteaurouxban, Gargillesse-ben (középfraanciaországi városok) majd 1986-ban Szolnokon és Gargillesse-ben állított ki. Közben — évtizedeket felölelő időben — Hollandiában, Portugáliában, Spanyolországban, Afrikában, a Szovjetunióban, Kínában és Németországban utazgat, fest.

A francia kritikusok — különösen az utóbbi évtizedekben — igen elismerően vélekednek Serge Delaveau festészetéről. *Pierre Mazars*, a *Figaro* vezető kritikusa Delaveau festészetének poézisét dicséri, *Robert Vrinat* az emberábrázolás őszinteségét, nagyszerűségét méltatja, *Jean-Paul Caracalla* pedig — többek között — Delaveau színvilágának sajátosságaiért lelkesedik. Számos festészeti díj jelzi Delaveau munkásságának elismerését: *Prix de Saint-Affrique* (1966), *Prix Populiste* (1969), *Prix Deverin* (1978), *Grande Médaille de la Ville de Mantes* (1979), *Médaille d'argent du Salon des Artistes français* (1980), *Médaille d'or du Salon des Artistes français* (1982), *Prix du Musée Luce* (1982), *Prix Cyrille Besset* (1986).

Delaveau első magyarországi tartózkodása 1968-ban alkalmoszerű volt, de nem előzmények nélküli. Bartók Béla zenéjéhez kötődik a magyar népelet, a

magyar művészet iránti érdeklődése. Amikor a Francia Művészek Szalonja pályázatot hirdetett „vér és arany” témakörben, Delaveau megfestette a *Csodálatos mandarin* című képét. A festménynek igen nagy sikere volt, később a Cziffra-alapítvány kápolnájában is bemutatták.

A második magyar vonatkozású kép 1969-ben datált. *Baranyó Sándor* ugyanis — az első szolnoki tartózkodásakor, tehát 1968-ban — megmutatta a francia festőnek a jászszentandrásai templom *Aba-Novák*-freskóit, *Chiovini* képeit. A művészre nagy hatással voltak a látottak, tetézve — a Jászságból Szolnokra tartván — egy cigány lakodalmas menet színes forgatagával. A megkapó látványból Párizs ege alatt nagyméretű kép született, amely már 1969-ben kiállításra került, a Salon de l'Atelier de la Bucherie 1974-es katalógusának címlapján szerepelt.

— *Megtetszett az itteni élet, a nyugalom. Úgy is mondhatnám, a nagyvárosok egészségtelen rohanása, túlekedése elől jöttem a számomra annyira kedves magyar Alföldre. De más oka is lehet — ezen nemrégén gondolkodtam —, nevezetesen a gyermekkori élményeim. Az első világháború idején szüleim nagypám tanyájára vittek, hogy ott biztonságban leszek. Ma is bennem van ezeknek az éveknek minden csodája: a tanya, a tehének, a szamarak, a tiszta vízű patakok, folyók, a szénaillat, a szelíd galambok... sorolhatnám. Nos, bő fél évszázaddal később hasonló élményekre találtam a Tisza mellett. Második hazámra leltem... —* idéztünk a művész 1984-ben adott nyilatkozatából.

— *Minél többet vagyok Magyarországon, annál több, festőileg is nagyon izgalmas, érdekes témát találok. Magyar barátaim, művésztársaim szinte már korholnak is: pihenjél néha, nem hajt a tatár, mondják, de engem bizony az alföldi napfelkeltétől napnyugtáig nem lehet a műteremben tartani —* mondotta más alkalommal.

— *Mindenhol találok költőiséget, főleg a régi Tabánban, a pusztában, a Tisza-parton, még az iparvidékeken is. Sok költőiség lelhető fel a munkások, a gépek világában. Azt hiszem, hogyha az ember keresi a költőiséget, bárhol megtalálhatja. Bár az itteni életforma némileg különbözik attól, amit gyermekkoromban láttam, azt hiszem, hogy országtól függetlenül a parasztok mindenütt egyszerűen élnek, mindennapjaikat nem hatja át annyira a szofisztika, mint a nagyvárosokban. Itt Magyarországon úgy látom, a régi életforma jobban megőrződött, mint Franciaországban, ahol technicizáltabb a mezőgazdaság. Háborítatlan természeti tájakat találtam a Tisza partján. Ez az itteni embereknek talán természetesnek tűnik, de nekem igazi csoda.*

Egyetlen olyan magyar vonatkozású festményéről tudunk, — az említett *Csodálatos mandarinon* kívül — amely nem az Alföldre kötődik. Ez pedig az 1970-ben festett *Levendulás* című képe, amely a Balaton-parthoz kötődik.

Először 1982-ben telepszik meg néhány hónapra a Szolnoki Művésztelepen. Vissza-visszatérő témáinak jórészt ekkor fedezi fel: a magyar piacot — (Marché hongrois (130x115); ugyanennek a második 116x89 cm-es, és harmadik 80x80 cm-es változatát a szolnoki, illetve párizsi műtermében festi meg — a *Magyar*



Parasztasszonyok (olaj, vászon) 1987. 130x160 cm

parasztasszonyokat és a *Szolnoki Tabánt*. Ezekkel a képekkel rendszeresen szerepel a különböző párizsi és vidéki szalonok kiállításain.

Egy 1983-ban Párizsban kiadott, Delaveau munkásságát bemutató katalógusban a szolnoki piacról készült nagyméretű (260x162 cm-es) festmény reprodukcióját láthatjuk, de ott közlik a Magyar parasztasszonyok újabb, 85x65 cm-es képének másolatát is.

E témák napjainkig is tovább élnek Delaveau festészetében. A Duna Galériában rendezett tárlatának egyik legmegragadóbb képe a *Parasztasszonyok feketében*. A magyar piac — gyakorlatilag a szolnoki piac — legújabb változatai színpompájukban még gazdagabbak, mint előző e témáról készült munkái, a *Dinnyeárusok* és a *Szolnoki virágpiac* című képe különösen bizonyítják a francia mester kötődését, nagy művészi hitellel adják vissza a piac forgatagának varázsát.



Mosónők (olaj, vászon) 1987. 80x80 cm

A szolnoki Tabán hangulata, szín- és formavilága már az első művésztelepi látogatásakor felkeltette Delaveau érdeklődését, de a sok romantikát hordozó szolnoki városnegyed iránti, szinte ifjúi hévvel lobogó szerelme, lelkesedése főleg a következő években — 1984-ben, 1986-ban — ihleti meg. Serge Delaveau az utolsó festő, aki a szolnoki Tabánról — mivel azóta ezt a régi városrészt csaknem teljesen lebontották — természetben festhette. Nem túlzás az a megállapításunk, hogy ma a Tabán végnapjairól Delaveau vázlatkönyvei őriznek legtöbbet. Mintha megérezte volna, hogy egy letűnő életforma utolsó tárgyi emlékeit festi, rajzolja, olyan nagy műgonddal, szeretettel vitte vászonra, krétalapra, noteszlapra a Zagyva-parti házak látványát.

Delaveau nemcsak a számára szokatlan hangulatú vízparti városnegyed — amely éppen sokkal inkább egy hajdan volt szegény falucskára emlékeztet — hangulata érdekelte, hanem az ott lakó emberek mindennapi élete is.

Az *Asszonyok a kútnál* sorozat ennek egyik példázata. Delaveau mindig is érzékeny volt a munkát végző női test mozgása iránt. A magyar parasztasszonyokat megörökítő alkotásai előtt a *Nazaré* (55x43 cm), az *Africanes* (146x114 cm) a *Marché indien* (195x150 cm) című festményein és más képein is dolgozó nők láthatók, mozgás közben, vagy pihenőben. Az *Asszonyok a kútnál* sorozat a mester egyik régebbi emlékképével rokonítható, a *Creuse folyó partján* ruhát mosó asszonyok látványával, amelyet később nagyszerű képpé formált Delaveau. A tabáni kútnál beszélgető asszonyokban a Creuse-ben mosó nők emléke is idéződik. Az *Asszonyok a kútnál* első változata már szerepelt a Francia Művészetek Szalonjának 1984-es kiállításán. Ennek a festménynek még hat változatát ismerjük.

Az időrendiséget, a képek datálását vizsgálva tényszerű, hogy Delaveau tabáni festményeinek vonulatát az *Asszonyok a kútnál* nyitotta meg. A Duna Galériában rendezett tárlat csak a jéghegy csúcsát mutatja be Delaveau tabáni képeinek.

1985 nagyon fontos év a francia mester életében, festészetében. Tovább növekvő otthoni népszerűsége, a kiállításrendezők igénye alapján az említett évben két kiállítást is rendezett, de részt vett a Francia Művészek Szalonjának hagyományos tárlatán is.

A Chateaurouxban és a Gargillesse-ben rendezett tárlatai közül méreteinél fogva az első volt a jelentősebb. Ezt a tárlatát egy régi kolostor 56 méter hosszú, 10 méter széles hajójában rendezték meg. Az impozáns, csaknem száz alkotást bemutató kiállításon Delaveau magyar témái közül — többek között — A Dinnyevásár 260x163 cm-es változatát, a csaknem hasonló nagyságú Szolnoki Tabán című képet, a Cigány családot, a Magyar parasztasszonyok két kompozícióját, az *Ülő parasztasszonyt*, a *Milléri hidat*, a *Szolnoki piacot* láthatta a közönség, összesen harminc, szűkebb hazánkban alkotott, vagy ihletett képet. Feltűnt, hogy ezeknek a festményeknek tartalmi középpontjában kétkezi emberek dolgoznak. Erről így nyilatkozott Serge Delaveau:

— *A Tisza partján dolgozó kétkezi emberekben legalább annyi festői poézist találtam, mint a vidék kiserdőiben, a folyómenti ligetekben, a puszta fennkölt magányában. Megfigyeltem a földéken dolgozó asszonyok mozdulatait, tengernyi bölcsesség van a mozgásukban, — érződik a felgyülemlett tapasztalat, minél kisebb erőfeszítéssel, minél jobban haladni. A magyar paraszt nem kapkod, amikor dolgozik, természetesen, egyszerűen végzi munkáját. Ez a természetesség mindig érződik ezeken az embereken. Én ezt jellegzetesnek tartom, s megpróbáltam megjeleníteni. A Magyar parasztasszony című, az 1970-es évek végén festett képen még csak arra mertem vállalkozni, hogy egy beszélgető csoport segítségével fejezzem ki az előzőekben vázolt mondanivaló lényegét. Az elmúlt nyáron talán valamelyest már továbbléptem, amikor megfestettem egy Szolnok környéki öreg parasztasszonyt. Fajtájának robusztus erejét, nyugalmát, bölcsességét akartam a lehető legegyszerűbb formában visszaadni ezzel a képpel. Más kérdés, hogy mennyire sikerült —.*

A nagyszabású kiállításnak igen elismerő volt a franciaországi kritikái visszhangja. Ami ebből Delaveau magyarországi kapcsolatait illeti, külön örven-

detes, hogy a francia kritikusok, és a nézők mennyire érdeklődtek a mester magyar vonatkozású képei iránt. Egy tekintélyes szakcikkíró a *Nouvelle République*-ben köszönte meg Delaveaunak, hogy „*értően segít nekünk (a franciáknak. T. L.) felfedezni Magyarorszáig szépségeit*”.

A Chateauroux-i kiállításhoz kapcsolódóan Delaveau a következőket mondta:

— 1984-ben, 1985-ben alig engedhettem magamnak időt egy-egy hosszabb utazásra, annyira lekötött a Tisza partjáról, a Tabánból hazavitt témák, élmények festői megjelenítése. Szerencsére a körülmények kedvezően alakultak. Lehetőséget kaptam, hogy Chateauroux-ban, egy XV. századi volt kolostorban megrendezzem életműkiállításomat —, vagy majdnem azt. Ezt azért mondom ilyen bizonytalanul, bizonyos megkötéssel, hiszen egy idő után a művész dönti el, mit tart addigi munkásságából fontosnak, milyen válogatással kíván a közönség elé lépni: tessék, ez én vagyok. A tévedés lehetősége ebben igen nagy, de abban bizonyos vagyok, jól tettem, amikor a chateauroux-i tárlatomon anynyi magyar képet, az Alföld, közelebbről Szolnok ihlette festményt szerepeltettem. Nem szeretném, ha dicsekvésnek tűnne, igen nagy sikerem volt velük.

A gargillesse-i kiállítás méreteiben szerényebb volt. A Galerie Imagesban a mester 1984-ben alkotott magyar vonatkozású képei szerepeltek: a *Tisza part* (100x80 cm, farostlemez, olaj), az *Ülő parasztasszony* (100x90 cm-es, vászon, olaj), a *Sárga tabáni ház* (80x60 cm-es vászon, olaj), a *Fehér tabáni ház* (80x60 cm-es, vászon, olaj), a *Napraforgók* (80x60 cm-es, farostlemez, olaj) és más kisebb munkák, vázlatok.

Serge Delaveau eddig említett festményei mind nyári, őszi képek. A festő képzeletét viszont már régen izgatta a hó, a jég, a „fehérség”, a téli Alföld látványa. 1986. januárjában, februárjában része lehetett a magyar télben.

— *Nagyon készültem erre a pár téli hétre, amelyet itt tölthetek Szolnokon. Sokat olvastam, hallottam az alföldi télről, a hidegről. Nálunk Párizsban is esik néha hó, de az csak olyan mutatványféle. Hogy mondják maguk: nem az igazi. Esik, elolvad. De tulajdonképpen nem is a hóesés izgat, annak festői megjelenítése, hanem a napsütötte rogyant hó, a hidegben „szikrázó” kék égbolt, a téli táj. De — hogy ellentmondjak magamnak — más itt a hóesés látványa is, mint nálunk. Néhány nappal ezelőtt olyan élmény volt a nagy, lusta pelyhű hóesés, amelyet sose felejték el. S a fehér Tabán! Az kész csoda! Megpróbálok felfedezni a téli pusztaságot, a jeges Tiszát! Igazi, festői feladatnak érzem, hogy visszaadjam a hó, a fehérség színeit, a tél hangulatát.*

A várakozásában tehát nem csalódott a francia művész, sokszor egészségét is kockáztatva egész napokat a szabadban, a „csikorgó” hidegben töltött, figyelte a magyar telet, vázlatokat készített, impressziókat gyűjtött. Számos nagy-szerű festmény őrzi ezeknek a „farkasordító” napoknak emlékét.

A Duna Galériában rendezett budapesti tárlatán is — néhány franciaországi kép mellett — főleg magyar témák szerepelnek. A szakembereknek, nézőknek egyaránt feltűnt, hogy a korabeli magyar témák új megfogalmazásai mennyire

letisztultak, s egy-egy már többször a közönség elé került festményének új változata mennyire szintetizál, ezáltal persze karakteresebbé vált. Az újólág megidézett témákban még fokozottabban érvényesül az ember és a táj kapcsolata. S ahogy még hangsúlyosabb megfogalmazást nyertek Delaveau képein a kétkezi emberek, úgy kaptak még mélyebb értelmezést a kompozíciók. A derű, az együttérzés öröme változatlan ezeken a festményeken, de a humánus sugallata céltudatosabbá, még többet mondóvá vált.

Az idős mester, aki tavaly nálunk ünnepelte — szép számú magyar tisztelői körében — a 75. születésnapját, az év őszén újra a Szolnoki Művésztelepen dolgozott, s újabb két, számottevő kiállítással örvendeztette meg a magyar közönséget.

TISZAI LAJOS

FORRÁSJEGYZÉK

1. Serge Delaveau. Les Cahiers d'Art — Documents. Numéro 223. 1966. Éditions Pierre Cailler, Geneve. Előszó: Robert Vrinat.
2. Inter magazine. 1972. május, 98—99. oldal. Peintres de Notre Temps, Serge Delaveau. A tanulmány szerzője Robert Vrinat.
3. 32. Salon de l'Atelier de la Bucherie 1974-es katalógusa (január 19—február5.).
4. Le Peintre. 1975. január. Paris.
5. XIX. Salon d'Art de Mantes-la-Jolie katalógusa, 1979. október 20.—november 28.
6. Le Peintre, 1979. november 1. Paris.
7. 36. Salon de l'Atelier de la Bucherie, 1980. február, Paris.
8. Serge Delaveau. Katalógus. Musée Luce, 1982.
9. Salon de Printemps, Chalons-sur-Marne, 1983.
10. XXII. Salon d'Art de Mantes-la-Jolie, 1982. október 23—november 21.
11. Serge Delaveau. Katalógus, Pierre Mazars előszavával. Paris, 1983.
12. La Nouvelle République, 1983. október 30.
13. 38. Salon de l'Atelier de la Bucherie katalógusa. 1984. január.
14. Szolnok Megyei Néplap, 1984. november 13.
15. Paris Actualités, 1984. január.
16. Hajdú-Bihar Megyei Napló, 1984. október 20.
17. Művészet. Budapest, 1985. augusztus.
18. Szolnok Megyei Néplap, 1986. január 7.
19. Serge Delaveau kiállítása a Duna Galériában. 1987. október 1—november 8. Jean-Paul Caracalla írása.
20. Szolnok Megyei Néplap, 1987. október 3.

Fehérlő házak fiai

Az 1970-es évek elején a tiszavirág életű sárvári Kónya Lajos Irodalmi és Képzőművészeti Körben találkoztam először Tönköl József verseivel. Már akkor meglepett a vasi tájhazából merített képek, metafórák és asszociációk gondolati gazdagságával. Most a Bódoganya című verskötete olvasásakor költői eszköztárának mágiáján túl a meglepetés erejével hat az az elkötelezettsége, mely a kitaszítottak fájdalomából építi lírai katedrálisát.

Ítélmestereim vasárnaponként ünneplőbe öltöznek, kalapjuk mellett fekete hold. Ha hozzájuk készülök, elfelejtem a várost, újra citeraszó, boszorkányos mese kápráztat, tündéres lovak, mezítlábas legények tűnnek elő, viszik a pálinkakunyhó szívmeleg sajtárait, az orgonafürtöket, a rozmaringot, az árva violákat. Szöcskék és szépasszonyok bolondjaiként futok utánuk a dombra, ami felnevelt, fogva tart: vörös kavicsos, szőlőkarós Hegyhát — írja kötete fülszövegében. A sorokban elsősorban Nyőgér, a szülőfalu rajza elevenedik meg. A kötetét építő versekben azonban szüntelen jelen van a vasi föld és a szomszédos Kisalföld. Verseinek ihlető bölcsője e szűkebb hazányi földgerezd, de korántsem érezzük azt, hogy csak a Ság bazaltkapuját naponta látó szemeknek szánta volna őket a költő. Akikről énekel, élhettek volna az Alföldön és másutt, hisz a verseibe szőtt gondolatok a paraszti világ örömeit, feszültségeit és drámáit hordozzák. Persze az új életutat felvállalókat is, akik kivál-

tak a falvak meghitt közösségeiből, hogy szerencsét próbáljanak, mint a mesebeli vándorlegények.

ünnepeltem csengőket nagyhajú
lányokat
a város zubbonycsinálóit
szappanfőzőit
bádogosokat gyúlékony pékeket
akik a legközelebb voltak hozzám
körmeimhez bagolytollaimhoz

az én szemeim szegfűkkel aluvók
röpdösnek csuhé-csík a páskom
felé
szerelem szombatján kisasszonyok
nyírfa-árnyékkal kolompokkal
kihal a pincéből vers galic rafia
fogyó fényben bénult prés gyaláz
ott a pokol: vöröshangyás ágy

múló remények után
árvulok nyolc emelet magasban
vakondokkal vénemberekkel a
játsszótéren
úgy teszek mintha feltámadnék
fázik szívem
őreg méhek ütnek rajtam tanyát

Írja magáról a Nyár esőjében című versében, felmutatva eddigi életútját, majd jelenlegi helyzetét, a gyökereit lélekleben hordozó emberét:

lódul a lélekharang
kapaszkodom bele
otthoni füstökről álmodom
hajnalonta
számon senkié semmié a mondat:
maradj velünk Uram már
beesteledett

Tönköl József verseskötetében régi magyar varázskének, sámándalok, zsoltaérok érzékítő hangulatai mellett Ráth Mátyásra, Nagy Lászlóra figyeltet. Megidézi Dürer-t, James Joyce-t és Lovak menyországa címmel verset írt Reich Károly rajzára. Érdemes idézni kötete cikluscímeit is: Évezredes könyörgés, Egy Peregrius naplójából, Medvebörben, Feketednek otthon a méhek, melyek saájtságosan tükrözik lírai világának verscsokrait.

Tönköl József a fehérló házak fia. Versbeszéde igazi tükör. Hogy leendő versei előtt bepárasodik-e? — nem tőle kell kérdeznem... (Kozmosz K. 1987.)

BÜKI ATTILA

Szélfútta szavak

A fiatal költőnek, Büki Attilának már volt egy emlékezetes bemutatkozása: a Kapuváron kiadott Arcomon szél söpör. Az a könyv huszonöt versét tartalmazza, melyek grafikákkal osztották meg a helyet. Akárcsak most is, hiszen Ányos Imre grafikái megint társultak a költeményekkel. Büki Attila ezúttal az újhangzású Antikva Kiadásszervező Iroda gondozásában jelentette meg tartalmilag terjedelmesebb, sokrétebb, formailag is változatosabb alkotásait.

E versek, mindennapjaink apró helyzetjelentései alapján, a költő környezetének életéről vallanak. Egy létszemlélet lírai megjegyzései. Talán az sem lehet a véletlen műve, hogy képszerűséget és dramatikus feszültséget egyszerre érezhetünk jelenvalónak olvasásukkor, hiszen alkotójuk

akvarelleket is készít. S e festészeti technika árasztja mindkettőt... Képes úgy lekötni a figyelmet, mint a történeteket mesélő bölcsek, akik mondanivalójuk elemeibe rejtik a közvetlen, megélt valóságot is. Népi gyökerekből táplálkozó, korszerű költészettel találkozunk itt, művelt mozzanatokkal. Mondás, dalos keretbe foglalt, ízes beszédet sugároznak a sorok, ugyanis ez a hangulat idéződik a zömmel szabad versformákban iramló költeményekben.

A „nádirigó sikolyú szél”-ben lépdelünk, ahol „a Hold faekét húz”, s „a vigasszal és a reménnyel élők/elhosszák havas utak szárnyain/a betlehemi gyermek békéjét”. A mesék világából aztán a kötet második részében főleg a költő személyes monológjainak terepére jutunk, ahol kapcsolatainak, életérzésének medencéjében csobognak a témák. Igen finoman hangszerel: „Énekelnek a csenek”. Látja s láttatja: „ahogy közeledik a nap a hegyoldalra”. Tehát nem kihúlt úrt jósol, hanem társadalmi közeg mondanivalóit tükrözi. Nem óvatoskodik feleslegesen, mert az óvatosság sohasem felesleges. Költőnél különösképpen nem! Életben sem, költészetben sem, mert az maga az élet tükre. Büki saájatos tükört mondhat magáénak, amelynek meggyőző cserepeit osztja meg velünk, olvasóival. Hiteles és átélt létszeletet nyújt minden költeménye, minden szélfútta szava, minden nap-sütése. Olvasója válogatja, hogy ki-nek melyik tükörcserépen időz el hosszabban tekintete. A recensens mindenesetre megjegyezte a következőket: Karácsonyi levél, Karácsony, A csiga monológja, Téli ének, Levelek Bösze Balázshoz, s a ritmussos Liszt: Csárdás macabre.

Sokan írnek manapság verset. Vajon miért ír Büki Attila? Erre a leg-

megközelítőbb választ adja az alábbi szakasz a kötetből:

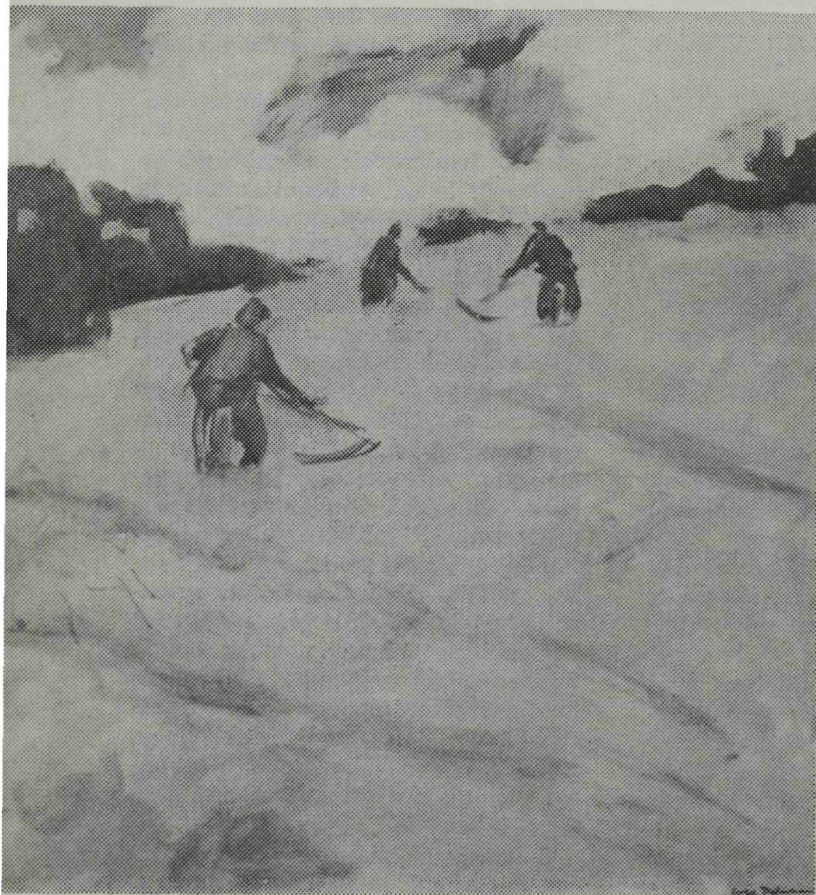
„most átérzem újra azt a szívverést
mely visszavert
megszüntette a hátralépdesést
kinyitotta velünk az átváltozás
kékfedelű könyvét
melyből felfehérlik a gondolat
virágzó fa tavaszi kertből”

(Átváltozás)

Nincs egyetlen jelző, amellyel pontosan jellemezhetnénk e kötet hét ciklusának darabjait. A költő emberiségének szelíd makacssága munkál

kivétel nélkül az egészben: hol tisztán tapinthatóan, hol háttérfalba keveredve. A háttér pedig egyértelműen létezik ebben a teljesedő teljesítményben. Mégpedig az egyre csak utalásszerűbben megbúvó elődöké, s az eleven emlékeké. Változatos, minden széttörtsége ellenére élvezetes, ívelt gondolatokat hordozó, rokonszenves vonásokkal kirajzolt ez a kötet. Jóság sugárzik lapjairól; szívvel-ésszel formált szavait fogadja hasonlóképpen jó indulattal az olvasó. (Antikva, 1986)

ZSIRAI LÁSZLÓ



Rózsa rét (olaj)

Levéltári kiadvány okos együttműködéssel

Szabó Ferenc: Öcsöd története dokumentumokban 1715—1960.

Több ok miatt is tanulságos és példamutató kiadványt jelentetett meg a közelmúltban a Szolnok Megyei Levéltár, a „Levéltári füzetek” sorozatának 10. darabjaként. Az Öcsöd története dokumentumokban 1715—1960 című kötet létrejöttét okos együttműködés tette lehetővé: a kiadó Szolnok Megyei Levéltár mellett az impresszumban, a támogatók között ott találhatjuk az Öcsödi Nagyközségi Tanácsot és a Békés Megyei Tanács V. B. Tudományos-Koordinációs Szakbizottságát is, szerzőként pedig Szabó Ferenc, a Békés Megyei Múzeumok igazgatója jegyzi a kötetet.



Azt, hogy e községtörténeti dokumentumgyűjtemény kiadásához ilyen öszszefogásra volt szükség, indokolta a település rendkívül izgalmas és fordulatos története is, nem szólva arról a prózai tényről, hogy Öcsöd évszázadokon keresztül Békés megyéhez tartozott (miközben gazdasága, kereskedelme, társadalma számos szállal a Nagykunsághoz és a tiszazugi településekhez kötődött), majd 1950-től Szolnok megyéhez csatolták. Megjegyzésre méltó, hogy a közigazgatási hovatartozás múltbeli változásai számos településen komoly akadályt jelentik a tudományos igényű helytörténeti kutatásoknak; ezt tekintetbe véve Szabó Ferenc munkájának nem csekély a módszertani jelentősége sem.

Lényege: biztos támpontokat, fogódzókat ad a település és környéke további kutatásaihoz, a közlésre kiválasztott dokumentumok forrásértékűek, meggyőzően reprezentálnak korszellemet, gazdasági-társadalmi-emberi szituációkat. A kötetben közzétett 79 dokumentumot végigolvasva ismét beigazolódnik a gyakran elfelejtett igazság: a múlt tanulmányozásához, a történelem gyakran megdöbbentő fordulatainak, eseményeinek megértéséhez nélkülözhetetlenek az elsődleges források.

Szabó Ferenc avatott kézzel válogatott a Békés és a Szolnok Megyei Levéltárak, valamint az öcsödi helytörténeti gyűjteményben őrzött iratok között. Ennek köszönhetően nem csupán a helytörténészek érdeklődésére tarthat számot a kiadvány, hanem mindenkire, aki szeretné szűkebb-tágabb hazája múltját, egykor élt lakóinak hétköznapijait minél jobban megismerni. Vagyis: fontos és hasznos olvasmány is.

A dokumentumgyűjteményhez az öcsödi tanács elnöke, Molnár Bálint írt bevezetőt, majd a falu történetének tíz kis fejezetre osztott vázlatát olvashatjuk. Igen értékes az ehhez csatlakozó, csaknem kétszáz levéltári és bibliográfiai tételt tartalmazó forrásjegyzék.

A kötet fő részét alkotó forrásokat négy fő korszak szerint csoportosította Szabó Ferenc: 1715—1848 — Öcsöd újratelepülésétől a jobbágyvilág végéig; a szabadságharctól a Tanácsköztársaságig; a Horthy-korszak negyedszázada; a felszabadulástól a termelőszövetkezeti községgé alakulásig — 1944—1959. A közzétett források mindegyikét kiegészítő és magyarázó jegyzetekkel látta el a szerző, sőt a régebbi keletkezési okmányokban, levelekben gyakran előforduló latin kifejezésekhez „szótárt” is mellékel a könnyebb használhatóság érdekében. A kiegészítő és magyarázó jegyzetek bizonyos történelmi kitekintést, „háttérrajzot” is adnak, vagy éppen a korabeli közigazgatás szövevényében segítenek eligazodni.

A kötetben olvasható dokumentumok viszonylag kis száma — önmagában — nem sejtet különösebb tartalmi horizontokat. De nem a mennyiség jut döntő szerephez: a község, a táj, az ország múltbeli életének változatosságát, az itt élő emberek létért folytatott küzdelmét meglehetősen gazdagsággal ábrázolja a gyűjtemény. Nyomon követhetjük az öcsödi birtokviszonyok alakulását éppúgy, mint a község lakóinak, elöljáróinak az „istenhátamögötti” állapotok megszűntetése érdekében tett meg-megújuló kísérleteit. Az öcsödi földkövetelők a XVIII. század végén állhatatosan vitázták jogaikat a földesúri érdekeket képviselő elöljárósággal szemben, néhány évtizeddel később — 1830-ban — a Körösök

pusztításai miatt a folyók szabályozását kérik a vármegyétől, majd — már 1862-ben — a rév helyett állandó fahidat szeretnének a Körösre építeni. De szól írás arról is, hogy az öcsödi képviselőtestület 1874-ben úgy foglalt állást, hogy a falu a kunszentmártoni járáshoz és Szolnok vármegyéhez kíván csatlakozni. Lépéseket tesznek, hogy vasúti szárnyvonal épüljön, amely Öcsödöt Tiszaföldvállal kötné össze és mindvégig foglalkoztak a Körösök hajózhatóvá tételével is.

A nagy történelmi sorsfordulókat — 1848/49, az első világháború, a Tanácsköztársaság, a második világháború, a felszabadulás és az újjáépítés — pregnáns dokumentumok jelzik a gyűjteményben, s külön fejezet foglalkozik József Attila Öcsödhöz fűződő kapcsolataival. Utóbbival kapcsolatban: nem érdektelen, hogy József Attila öcsödi tanítója, Páczay Mihály figyelemreméltó egyéniség, a szociáldemokrata párt helyi szervezetének elnöke volt, akit 1919-es tevékenysége miatt később fegyelmi bizottság elé idéztek.

* * *

Nem csekély a mostanában megjelenő településtörténeti, helyismereti munkák száma: a tény önmagában örvendetes, ám a megjelenő művek egyik-másika korántsem tölti be azt a funkciót, amit eredetileg szántak neki. Az Öcsöd történetét összefoglaló kiadvány magasan fölötte van az átlagnak, a már föntebb részletezett erények mellett többek között azért is, mert kedvet csinál a további vizsgálódáshoz, s ehhez segítséget is ad.

VÁGNER JÁNOS



Tabáni fehér ház, 1984.
(olaj, vászon) 60x80 cm



Szolnoki piac
1987. (90x100 cm)
olaj, vászon

Ára: 12,- Ft